'64

humanitas

FEBRUARI 1964
19 DE JAARGANG NO. 1

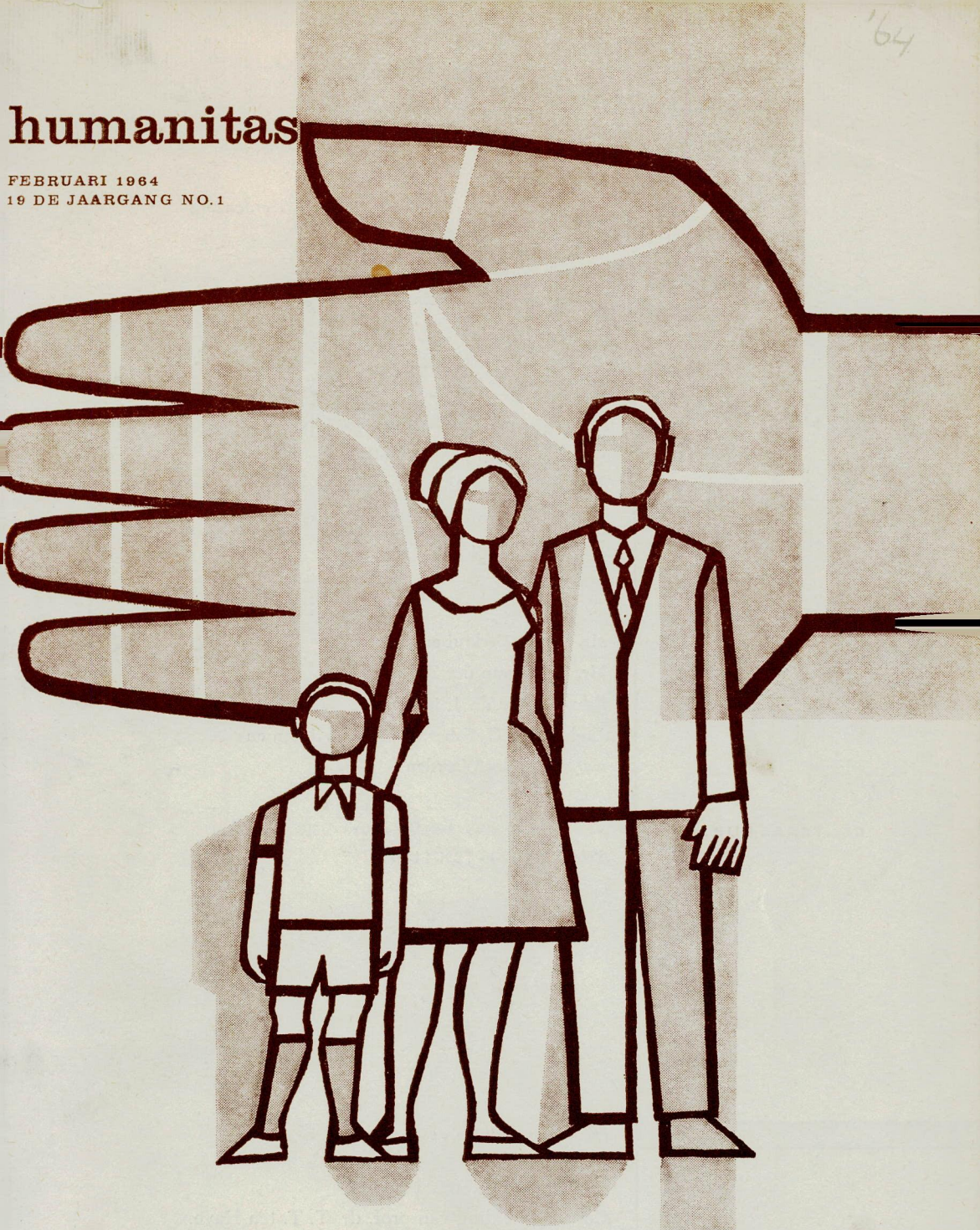

KADERORGAAN VAN DE NEDERLANDSE
VERENIGING VOOR
MAATSCHAPPELIJK WERK 'HUMANITAS'

CENTRAAL BUREAU 'HUMANITAS'
J.W. BROUWERSSTRAAT 16 - AMSTERDAM

REDACTIE:

T. van Grootheest, *hoofdredactrice*
Drs. P. Albarda: *red. Algemeen maatschappelijk werk*
P. E. Hutte: *red. Reclassering*
Mevr. Ch. Ottow-Loen: *red. Gerepatrieerdenzorg*
J. Maasdam: *red. Bejaardenzorg*
H. van Schaaik: *redactiesecretariaat*
J. Terlouw: *red. Gezinsverzorging*
W. Post: *red. Jeugdzaken*
Mej. drs. R. A. E. Zijlman: *red. Maatschappelijk Opbouwwerk*

DAGELIJKS BESTUUR:

Prof. mr. A. D. Belinfante, voorzitter
C. M. Swiebel, vice-voorzitter
T. van Grootheest, secretaris.
Mr. H. J. Timman, penningmeester
J. van den Berg Jeths
J. Landman
G. Rietveld
Mr. W. G. Verkruisen
Mr. H. M. van der Zanden
Erevoorzitter dr. J. in 't Veld
Ereleden P. C. Faber, F. H. W. Vliegen en
mr. B. van der Waerden

CENTRAAL BUREAU:

J. W. Brouwersstraat 16, Amsterdam
Telefoon: 020 - 721044

INHOUDSOPGAVE

blz. 1 Congres Humanitas 1963.
blz. 2 Congresinleiding van prof. dr. T. T. ten Have. 'Humanitas in de Nederlandse samenleving.'
blz. 14 Congresinleiding van drs. H. van Wieringen. 'Wie zeggen: "wij zijn nergens bij aangesloten"?'
blz. 23 Samenvatting van de vraagstelling en discussie.

HUMANITAS

Congres 1963

Het openbaar gedeelte van het congres 1963 was gewijd aan vragen die onze vereniging voortdurend bezighouden: Welke plaats kennen we Humanitas toe in de Nederlandse samenleving en in het geheel van het georganiseerde maatschappelijke werk? Tot wie richten wij ons als hulpverlenende organisatie?

De redactie van 'Humanitas' bood u in het oktober-nummer van de vorige jaargang een reeks artikelen met betrekking tot deze vragen. Inmiddels hebben wij op het congres de voordrachten van prof. dr. T. T. ten Have en drs. H. van Wieringen gehoord, gevolgd door een vraagstelling en discussie.
De redactie meent dat wat op het congres naar voren is gekomen een zo betekenisvol en stimulerend nieuw begin kan zijn voor de meningsvorming in de vereniging, en het denken over het maatschappelijk werk ook buiten de kring van Humanitas, dat aan de congres-sprekers gevraagd is in te stemmen met publikatie van hun inleidingen.
De redactie acht het een voorrecht u hier achtereenvolgens te kunnen presenteren:

- *de tekst van de inleiding van prof. dr. T. T. ten Have 'Humanitas in de Nederlandse samenleving'*
- *de tekst van de inleiding van drs. H. van Wieringen 'Wie zeggen "wij zijn nergens bij aangesloten"?'*
- *Een korte samenvatting van wat als wederwoord en in de discussie werd gezegd.*

humanitas in de nederlandse samenleving

congresinleiding van prof dr. t. t. ten have

Humanitas verkeert – ik mag wel zeggen: bij voortduring – in onzekerheid over haar eigen positie – haar positie in de Nederlandse samenleving in het algemeen en te midden van de andere organen voor maatschappelijk werk in het bijzonder.
Dit hangt ongetwijfeld samen met het feit, dat ze in 1945 is opgericht om in *een leemte* te voorzien. Een leemte geeft echter weinig houvast voor een positieve plaatsbepaling, en zo is die onzekerheid zeer wel begrijpelijk.
Deze onzekerheid leeft uiteraard niet bij ieder van u en van alle anderen die het bestaansrecht van Humanitas wel eens overdenken, even sterk. Maar toch achtten bestuur en directie deze onzekerheid in doorsnee wel zozeer aanwezig, dat zij hebben besloten op dit congres de vraag van de positie van Humanitas in onze maatschappij aan de orde te stellen.
Ik zou in deze inleiding nu willen proberen een bijdrage te leveren tot beantwoording van deze vraag, waarbij ik mij geheel en al wil beperken tot Humanitas als orgaan voor *uitvoerend* maatschappelijk werk.
Daartoe zou ik allereerst twee grootheden tegenover elkaar willen plaatsen. Aan de ene kant: de samenstelling van de Nederlandse bevolking, vooral in levensbeschouwelijk opzicht, en daarmee samenhangend de behoeften aan bijstand en hulp – bij de opheffing van een of ander tekort – via een organisatie voor bijstandsverlening, sociale hulpverlening, maatschappelijk werk. Aan de andere kant: het aanbod van deze bijstand en hulp, geconcretiseerd in overheidsorganen en organen die zijn ontstaan uit kerkelijk en ander particulier initiatief.
Na deze confrontatie zullen we moeten nagaan waar de plaats van Humanitas is in dit spel van vraag naar bijstand en hulp en aanbod van bijstand en hulp, en welke specifieke functie Humanitas hierin vervult. Wat ons ten slotte zal brengen tot de vraag, waarom Humanitas meent deze specifieke functie te kunnen verrichten, en vanuit welke principes zij haar taak aanpakt.

> Tussen haakjes zij vermeld, dat ik de term bijstand zal hanteren in de zin die eraan wordt gehecht in de nieuwe algemene bijstandswet, – dus in de zin van materiële bijstand –, terwijl ik bij de overige sociale activiteiten zal spreken van hulp of dienst.
> Zo ook moeten we onderscheiden tussen bijstandsverlening en hulp- of dienstverlening. Voor deze laatste zal ik ook de term maatschappelijk werk gebruiken.

De vraag is dus, welke de plaats van Humanitas is. Dát er voor Humanitas plaats is in onze samenleving, is voor mij buiten kijf. Ik wil dus het bestaansrecht – het recht van het bestaan als zodanig – van Humanitas niet in twijfel trekken. Dit is niet in het geding. In het geding is alleen: welke plaats zij inneemt, voor wie zij een functie heeft, op welke grondslag zij haar taak zal vervullen e.d.

Allereerst: de samenstelling van de Nederlandse bevolking.
Voor ons onderwerp is vooral relevant de samenstelling in levensbeschouwelijk opzicht, want het is nu eenmaal zo, dat in ons land de verscheidenheid van particuliere organisaties voor maatschappelijk werk haar rechtvaardiging vindt in de verscheidenheid naar levensbeschouwing. Misschien is in andere landen deze verscheidenheid in het geheel niet kleiner dan in ons land, maar wél onderscheidt Nederland zich in ten minste twee opzichten. Ten eerste heeft de levensovertuiging, met name de gods-

dienst, hier van oudsher steeds véél aandacht tot zich getrokken, en is zij voor allerlei zaken van centraal belang geacht, met als gevolg veel principiële conflicten en veel belangenstrijd op godsdienstige, althans levensbeschouwelijke basis. Hiermee samenhangend treffen we als tweede geestesmerk aan, dat meer dan elders onze maatschappelijke organen, instellingen, instituties zijn geschoeid op een levensbeschouwelijke leest. Met deze feiten hebben wij te rekenen, en ik moet zeggen dat ik de duidelijkheid dezer feiten een voordeel acht. Want dat het wezenlijk belangrijke is verdisconteerd in de grondslagen der organisaties, maakt herkenning mogelijk, en daardoor een ordening en lokalisatie volgens wezenlijke kenmerken. Daardoor ook een onderlinge confrontatie en openhartige discussie. Waaraan dan ook geen gebrek is. In andere landen is wellicht de invloed van de levensbeschouwing op het maatschappelijk leven soms even sterk als hier te lande, maar hij werkt veel meer in het verborgene, wordt verdoezeld, en steekt toch op het meest ongelegen ogenblik zijn kop op. Waarmee ik maar wil zeggen, dat ik met onze zuilen nog zo ongelukkig niet ben. Liever een hecht gefundeerd zuilenstelsel, dat goed is voor een mooi overkoepelend dak, dan een onoverzichtelijk bouwsel op duistere grondslag, dat ons weinig heeft te bieden voor een aantrekkelijke dakconstructie.

Over de levensbeschouwelijke samenstelling der Nederlandse bevolking zijn wij, vooral dank zij onze volkstellingen, maar ook door veel ander demografisch en sociologisch onderzoek, goed geïnformeerd. Wij kennen het aantal leden der diverse kerkgenootschappen en we weten hoeveel buitenkerkelijken er zijn, mede dank zij het feit dat men hier tamelijk vrijmoedig voor zijn buitenkerkelijkheid uitkomt. Wij weten ook, hoe elk der groeperingen volgens verschillende natuurlijke, sociale en culturele kenmerken is samengesteld en hoe zij over ons land zijn verspreid. Voor ons is hierbij vooral van belang de onderlinge verhouding tussen kerkelijken en buitenkerkelijken, maar als wij deze zouden nagaan – wat ik hier niet in den brede zal kunnen doen – dan zouden ons twee dingen opvallen waarmee ik herhaal wat ook de heer Van Wieringen al duidelijk naar voren heeft gebracht:

Ten eerste: de buitenkerkelijken zijn evenmin als de kerkelijken (of ook als een bepaalde kerkelijke groepering zoals de Ned. hervormden) in levensbeschouwelijk opzicht een homogene groep;

ten tweede: tussen kerkelijken en buitenkerkelijken is in levensbeschouwelijk opzicht geen scherpe grens te trekken.

U hebt het al gehoord van de heer Van Wieringen: het al dan niet lid zijn van een kerkgenootschap is een mooi en duidelijk criterium, maar als wij iets meer van de mensen willen weten, over hun geloof, met name hun godsgeloof, over hun levensbeschouwing, hun geesteshouding, hun mentaliteit, hun gedrag als kerkelijken of buitenkerkelijken, over hun wensen en verwachtingen als zij behoefte aan geestelijke of sociale hulp hebben, over hun geneigdheid om de diensten van kerkelijke of buitenkerkelijke zijde in te roepen, enz. – dan helpt het ons niet zoveel verder. Lidmaatschap is maar een heel uiterlijk kenmerk, en de ogenschijnlijk scherpe grens tussen leden en niet-leden van een kerkgenootscnap heeft in feite slechts een heel beperkte betekenis. In feite is er tussen beide groepen een zeer vloeiende overgang, in feite vallen ze zelfs in het vlak van levensbeschouwing, geesteshouding en gedrag danig over elkaar heen. Ons onderzoek naar de buitenkerkelijkheid heeft duidelijk aan het licht gebracht, dat dit vooral samenhangt met drie factoren.

In de *eerste* plaats met de herkomst en de persoonlijke levensgeschiedenis van de huidige kerkelijken en buitenkerkelijken. Er is b.v. bij de buitenkerkelijken in verschillende opzichten ten aanzien van mentaliteit en gedrag een duidelijk verschil te constateren tussen degenen die van huis uit buitenkerkelijk waren en die op latere leeftijd zelf buitenkerkelijk geworden zijn.

In de *tweede* plaats hangt het samen met de sociaal-culturele betekenis van vele kerkelijke tradities en gebruiken, en zo kan het gebeuren dat sommige buitenkerkelijken

zich meer naar die tradities richten dan sommige kerkelijken, eenvoudig omdat zij er meer aan gehecht zijn (terwijl het lidmaatschap van de kerk voor hen géén betekenis meer heeft).
In de *derde* plaats ten slotte is er het bekende feit, dat kerklidmaatschap en godsgeloof twee heel verschillende zaken zijn, evenzeer als buitenkerkelijkheid en geloof in de mens en zijn scheppende mogelijkheden.
Het is van belang ons dit alles duidelijk voor ogen te stellen, vooral in het huidig tijdsgewricht, nu de mens over het geheel minder gebonden is aan zijn sociaal-culturele, dus ook zijn kerkelijke herkomst, en ook minder aan tradities, die zelf aan kracht blijken in te boeten. Dit betekent anderzijds, dat voor allerlei handelingen de persoonlijke mentaliteit, de eigen overtuiging, het eigen geloof, de geestelijke behoeften geleidelijk van meer betekenis zullen worden dan het formele kerklidmaatschap en de daarbij behorende kerkelijke verplichtingen. Onder deze handelingen reken ik ook: het inroepen van hulp via de organen voor maatschappelijk werk.
Ik verwacht dus van de zo juist genoemde verschuiving – de verschuiving dus ván een handelen in overeenstemming met wat *men* van een kerklid verwacht náár een handelen in overeenstemming met de persoonlijke geestelijke behoeften – dat hiermee gepaard zal gaan een verschuiving in cliëntèle der maatschappelijk-werkorganisaties. Wie in maatschappelijke nood verkeert, zal de instantie waarbij hij gaat aankloppen, geleidelijk anders gaan kiezen dan voorheen.
Nu weet ik zeer wel, dat de keuze der instantie – áls er al van werkelijke keuze sprake is – in feite door veel andere factoren mede wordt bepaald dan door de verwachting dat men zich bij de gekozen instantie geestelijk het best thuis voelt. Wat ik dan ook wil stellen, is dit: voor zover de keus wordt bepaald door geestelijke, levensbeschouwelijke affiniteit, zal deze factor steeds meer van betekenis worden in vergelijking met het simpele feit van kerkelijkheid of buitenkerkelijkheid. Persoonlijk zou ik zulk een ontwikkeling ten zeerste toejuichen, en ik wil er graag aan toevoegen waarom.
Vooropgesteld dat we te doen hebben met maatschappelijk werk dat meer is dan bijstand in de zin van de algemene bijstandswet, dus meer dan bemiddeling bij het verkrijgen van geld en goederen, meer dan materiële hulpverlening in het algemeen, is het zaak dat er een basis is van gelijkgestemdheid of gelijkgerichtheid, als uitgangspunt voor de nodige vertrouwensrelatie. Steeds waar sociale en psychische bijstand gevraagd en geboden wordt, dienen de betrokkenen als personen op elkaar te zijn afgestemd. Dat beiden lid zijn van eenzelfde kerk, of ook dat geen van beiden lid is van enige kerk, is hiervoor geen garantie. Garantie is wél: een zelfde geesteshouding, een benadering van de levensproblematiek vanuit een zelfde levensvisie, een geestverwantschap op essentiële punten van persoonlijk en sociaal leven. Althans moet er bij de cliënt het vertrouwen zijn dat hij zal worden tegemoetgetreden op een wijze die hem innerlijk aanspreekt. Als de mensen in hun noodsituatie met deze verwachting gaan zoeken naar de meest geëigende instantie – en naar het mij voorkomt, zal dit steeds meer gebeuren – dan zullen we steeds meer kunnen beleven, dat sommige kerkelijken naar een niet-confessionele instantie gaan en dat sommige buitenkerkelijken zich zullen wenden tot een confessionele organisatie.
Het zal bovendien zaak zijn, dat niet alleen de persoonlijke keuze, maar ook de verwijzing, de bemiddeling en de aanbeveling zich op deze grondslag voltrekken. Het behoort niet vanzelfsprekend te zijn, dat een dominee zijn gemeentelid verwijst naar een protestants-christelijke organisatie of dat een willekeurige kennis een bepaalde instantie aanbeveelt, omdat die oppervlakkig gezien van dezelfde richting is. Zo eenvoudig ligt het niet, en er staan te grote menselijke belangen op het spel om toe te laten, dat het wel zo eenvoudig wordt gezien.
De vraag naar hulp behoort dus als wezenlijk element te bevatten de vraag naar een zodanige verwantschap dat een vertrouwensrelatie mogelijk wordt. Op deze grondslag zullen behandeling en werkwijze gemakkelijk worden geaccepteerd.

De vraag naar hulp, zo gezien, is ongetwijfeld zeer gevarieerd, en het is te veel gevergd om te eisen dat het aanbod van diensten een zelfde variatie en verscheidenheid vertoont. Dit zou een onmogelijkheid zijn, en in feite zien we dan ook een beperkt aantal maatschappelijk-werkorganisaties.

Ik stap dus nu over naar de andere kant van de hulprelatie, die van het aanbod van de hulpverlenende organen.
In eerste instantie kunnen we, dunkt mij, drie soorten van deze organen onderscheiden, als wij de levensbeschouwing tot uitgangspunt nemen.[1]
In de eerste plaats zijn er – theoretisch – de *algemene* organen in de ware zin des woords; ik bedoel hiermee organen waar alle cliënten van welke gezindheid ook terecht zouden kunnen en waarin dus bij wijze van spreken alle levensbeschouwingen vertegenwoordigd zouden zijn en zouden samenwerken. Met een centrale 'intake' en van daaruit distributie over een grote verscheidenheid van maatschappelijke werkers, voor elck wat wils. Nederland kent zulke organen – helaas – slechts in zeer geringe getale.[2] Niet voor het maatschappelijk werk in zijn volle omvang en nauwelijks meer voor bepaalde sectoren van het maatschappelijk werk, wat voorheen nog wel het geval was. In beginsel en ook in feite is nog steeds het Nederlands Genootschap tot Reclassering een algemene organisatie, al wordt zij door enige bijzondere organisaties geflankeerd.
In de tweede plaats zijn er de organen die ik ter onderscheiding van de vorige de *neutrale* organen zou willen noemen, waaronder te rekenen die welke zich onthouden van inschakeling van een mens- en/of levensbeschouwing in de behandeling van een probleem.
In ons land zijn dit de overheidsorganen, en de vraag rijst dus, in hoeverre onze overheidsorganen, gezien hun neutraliteit, kunnen bijdragen tot leniging van wat zich als maatschappelijke nood aandient. Mijn antwoord hierop zou dit zijn: zij kunnen dit alleen in die gevallen, waar een mens- of levensbeschouwing niet aanwezig is of zo zwak, dat ze praktisch te verwaarlozen is als factor bij het leggen van de vertrouwensrelatie. Anders gezegd: waar de cliënt zeer beslist niet verwacht (en eventueel niet wenst), dat hij vanuit een bepaalde levensbeschouwelijke mentaliteit wordt bijgestaan, maar omgekeerd juist er de voorkeur aan geeft, dat bijstand én hulp zich in een neutrale sfeer voltrekken. Dit kan zonder enig bezwaar bij de bijstandsverlening die zich op een levensbeschouwelijk-indifferent niveau van het bestaan afspeelt, maar onder omstandigheden toch ook in de sfeer van de dienstverlening, die immers bepaald niet steeds zo diep gaat, dat ze raakt aan de levensbeschouwelijke grondslag.
In de derde plaats zijn er de *bijzondere* organen, die hun werk verrichten op de grondslag van een duidelijk bepaalde levensovertuiging én die zich zelf richten tot degenen die deze levensovertuiging kunnen onderschrijven. Het zijn instellingen van een bepaalde georganiseerde bevolkingsgroep vóór deze zelfde bevolkingsgroep; er is een duidelijke congruentie tussen de initiatiefnemers en de potentiële cliënten. Hiertoe behoren dus in elk geval de kerkelijke instellingen met een duidelijke signatuur.
Ik ben mij bewust, dat deze uitspraak bij verscheidene, misschien wel alle kerkelijke, confessionele instellingen tegenspraak zal uitlokken. De Ned. Hervormde Kerk wil volkskerk zijn, de Ned. hervormde instellingen willen volksinstellingen zijn, instellingen voor iedereen. Ze willen het zijn, ze pretenderen het zelfs te zijn. Kort geleden kreeg ik een circulaire onder ogen van een legerpredikant, gericht tot aankomende miliciens. Hij bood hierin zijn diensten aan iedereen aan. Het staat er zo: 'Dit alles geldt natuurlijk vanzelfsprekend voor de niet-kerkelijke militairen net zo goed als voor de kerke-

[1] Zie aantekening no. 1.
[2] Zie aantekening no. 2.

lijken; ik ben voor iedereen zonder onderscheid.' Hierin vinden we dus dezelfde mentaliteit. Nu is het goed zich beschikbaar te stellen, voor wie hiervan gediend is; en wie dit doet, mag hopen dat velen, ook andersdenkenden, gediend zijn van wat hij te bieden heeft. Als deze hoop echter overgaat in een pretentie, is zo iemand (of zulk een instelling) tevens over de schreef gegaan, de schreef die gesteld is door de eerbiediging van de medemens. De instelling mag zich met recht richten tot de eigen groep; ze heeft in feite alleen geldigheid voor deze kring, maar niet daarbuiten. En vandaar: kerkelijke instellingen zijn in feite bijzondere organen, ingericht door én voor een bepaalde bevolkingsgroep, en niet voor anders-denkenden die niet van de bijzondere dienstverlening gediend zijn.

In Nederland hebben we op het terrein van het maatschappelijk werk in eerste instantie vooral te maken met neutrale en bijzondere organen; enerzijds de overheidsorganen, anderzijds met name de instellingen vanwege de kerken, eventueel de godsdienstige gemeenten of genootschappen. Met elkaar zijn zij beperkt naar soort (als wij de levensbeschouwing als criterium nemen) en het probleem is derhalve, of deze geringe verscheidenheid naar soort wel beantwoordt aan de grote verscheidenheid aan de kant van de cliënten. Dit is duidelijk niet het geval. Immers, als wij vasthouden aan het principe dat de basis van adequaat maatschappelijk werk is: verwantschap op wezenlijke punten, dan is met het aanbod van de neutrale en bijzondere organen alleen nog maar gedekt de behoefte van de volgende twee groepen:

– van degenen die er geen levensbeschouwing op na houden en het liefst in een neutrale sfeer willen worden geholpen; en

– van degenen die zich innerlijk volledig thuis voelen bij de bijzondere instelling en hulp verwachten op basis van de daar aangehangen godsdienstige opvattingen, dit zijn de overtuigde leden van de betrokken kerk of godsdienstige gemeente.

Niet gedekt is de behoefte van ten minste drie andere groepen.

– In de eerste plaats noem ik de *leden van de kleine kerkgenootschappen*, de vele kleine godsdienstige gemeenschappen, de sekten en andere levensbeschouwelijke groepjes. Hiervan zijn er in Nederland enige honderden, die met elkaar ruim 400.000 leden tellen. Er zijn nog wel enkele betrekkelijk grote, althans bekende groepen bij, zoals de doopsgezinden, remonstranten, evangelisch-luthersen, Jehova's getuigen, baptisten. Een gedeelte hiervan valt ook nog, om zo te zeggen, binnen de calculatie der bijzondere organen (ik denk hier aan de Vrijz. Prot. Centrale voor Maatschappelijk Werk). Een ander deel valt bij onze zuilenopzet buiten de calculatie. Zij zijn de vergeten groepen, die op het grote toneel eigenlijk nooit echt meespelen, en alleen wat 'terzijdes' verzorgen. Wat ze dan onder elkaar en in alle stilte soms voortreffelijk doen, ook op het gebied van bijstand en hulp. Hetgeen echter niet wegneemt, dat mén over het geheel te veel doet alsof zij er in het geheel niet zijn en alsof zij niet evenveel recht op deskundige en aangepaste hulp zouden hebben als de grote kerkelijke groepen.

– De tweede groep die met alleen neutrale en bijzondere organen niet altijd geholpen is, zijn de zgn. *randkerkelijken*.
Randkerkelijken zijn in het algemeen kerkleden die weliswaar nog lid zijn, maar zich om welke redenen ook nauwelijks meer betrokken voelen bij de kerk. Zij vormen in alle kerken een omvangrijke groep en zijn de oorzaak van veel verontrusting bij de kerkelijke leiders.
Ons interesseren hier alleen die randkerkelijken die tevens nauwelijks meer gelovig

zijn, en die dus – wanneer zij hulp nodig hebben – zich niet meer thuis voelen bij hun kerkelijke organisaties. Zij zijn nog wel kerklid, maar innerlijk vervreemd van de kerk en dus van de grondslag waarop kerkelijk maatschappelijk werk steunt. Het past onder deze omstandigheden niet hen ertoe te brengen toch van de diensten van dat kerkelijk maatschappelijk werk gebruik te maken. En of zij zich geheel thuis zullen voelen bij een volstrekt neutrale instantie, is nog zeer de vraag. Dat gelóóf hun nauwelijks meer aanspreekt, betekent nog allerminst, dat zij het het liefst maar stellen zonder enig principe.

– Dit is, in zekere zin en op andere wijze, ook het geval met de derde groep, die der *buitenkerkelijken*, waartoe in 1960 18.4 pct. zich wenste te rekenen, ruim 2.100.000. Randkerkelijken en buitenkerkelijken hebben veel gemeen; als wij ze volgens verschillende criteria onderling gaan vergelijken, zien we op tal van punten overeenkomst. Dit is begrijpelijk, want bij veel randkerkelijken is het kerklidmaatschap een uiterlijke bijkomstigheid, terwijl er onder de buitenkerkelijken velen zijn die nog niet zolang geleden zijn uitgetreden. In ons onderzoek bleek, dat ruim de helft van alle buitenkerkelijke respondenten (54 pct.) van huis uit buitenkerkelijk was; de overigen hadden een min of meer betekenisvolle kerkelijke historie (onder hen waren er ongeveer twee maal zoveel van protestantse als van r.-k. huize). Of ze al dan niet een kerkelijke herkomst hebben, maakt een groot verschil, en dit is een der redenen waarom de buitenkerkelijken zulk een heterogene groep vormen. Maar ook de van huis uit buitenkerkelijken zijn niet zo buitenkerkelijk als we ons doorgaans voorstellen. Bij voorbeeld: 28 pct. van hen is destijds gedoopt, 10 pct. heeft bijzonder lager onderwijs gevolgd en ruim 50 pct. godsdienstonderwijs. Nog 7 pct. van hen deed belijdenis, 6 pct. trouwde in de kerk en meer dan 20 pct. liet alle of enige van de eigen kinderen dopen. Meer dan de helft laat ook de eigen kinderen weer godsdienstonderwijs volgen, sommigen gaan ook zelf nog wel eens naar de kerk of onderhouden er op andere wijze enig contact mee.

Dit zijn enkele feiten die betrekking hebben op de *van huis uit* buitenkerkelijken; bij de overigen, met een kerkelijke achtergrond, zijn de percentages veelal duidelijk hoger. Alles met elkaar kunnen deze feiten ons leren, dat zeker niet alle buitenkerkelijken helemaal en volledig buitenkerkelijk zijn, in die zin dat zij alle contact met de kerk hebben verbroken en dat zij alle kerkelijk gedrag hebben afgezworen. Het zou nog groter misvatting zijn te menen, dat alle buitenkerkelijken zich zouden hebben ontdaan van alle godsgeloof. Hieromtrent zijn geen cijfers beschikbaar, maar we doen verstandig het percentage gelovige buitenkerkelijken niet te gering te achten.
In ons verband betekent dit alles, dat wij er van uit moeten gaan, dat een zeker percentage van de buitenkerkelijken die een beroep willen doen op een organisatie voor maatschappelijk werk, zich zeer wel thuis zal voelen bij een bijzondere, kerkelijke organisatie. Een ander percentage zal – vanwege afkerigheid van élke levensbeschouwing of funderende mens-opvatting – de voorkeur geven aan een volstrekt neutrale behandeling van hun problemen. En zodoende kan derhalve een deel der buitenkerkelijken zo nodig ongetwijfeld terecht bij óf de neutrale óf de bijzondere organen, waar zij in beginsel geheel volgens eigen behoefte en voorkeur behandeld zullen kunnen worden. Er blijft dan echter nog een deel over dat zich bij geen van beide soorten organen zal thuis voelen, dat noch een neutrale noch een bijzondere behandeling wenst, en ook dit deel moet kwantitatief niet worden onderschat.

Met deze meer genuanceerde benadering der buitenkerkelijken zou ik ook duidelijk stelling willen nemen tegen een opvatting die men zo nu en dan tegenkomt en die men ook vindt aangehaald in het boekje van de heer De Veij, getiteld: De algemene bijstandswet. Op pag. 19 spreekt hij over de mensen die van oordeel

zijn, dat een overheidsorgaan – een neutrale instantie dus – wel degelijk in staat is maatschappelijke begeleiding, w.o. dienstverlening is begrepen, te verlenen. Hij gaat dan als volgt verder:

'Als sterk argument wordt dan tevens aangevoerd, dat een groot deel der bevolking onkerkelijk is, dus geen bepaalde levensbeschouwelijke richting heeft,' enz., waaraan dan wordt verbonden de gevolgtrekking dat zij er dus de voorkeur aan zouden geven door een neutrale instantie te worden geholpen.

Al dit 'dus' is volstrekt misplaatst en berust op wanbegrip aangaande de on- of buitenkerkelijkheid.

Zoals we zagen, moeten wij voor ons doel ten minste drie groepen buitenkerkelijken onderscheiden:

– de buitenkerkelijken die er een min of meer duidelijke godsdienstige levensbeschouwing op na houden en zich het best thuis voelen bij een bijzondere organisatie van de eigen richting;
– de buitenkerkelijken die er een andere niet-godsdienstige levensbeschouwing op na houden, en graag geholpen zouden willen worden door een instantie die op deze grondslag werkt;
– de buitenkerkelijken, die inderdaad geen bepaalde levensbeschouwing hebben, die menen helemaal niks te zijn, en die zich zeer wel bij een neutrale instantie thuis voelen.

Ook dit is nog een grove indeling. Er zullen b.v. onder de laatste groep zeker nog zijn, die weliswaar zich zelf niet van een bepaalde levensbeschouwing bewust zijn, maar die van de organisatie die hulp verleent, toch een duidelijke gerichtheid verwachten. Terwijl er omgekeerd weer anderen zijn – buitenkerkelijken én kerkelijken – die er de voorkeur aan geven om ondanks hun persoonlijke levensbeschouwing zoveel mogelijk gebruik te maken van een neutrale instantie.

Zo ligt dus globaal de situatie, en nu kom ik tot
de positie van Humanitas.
Het zal u niet zijn ontgaan, dat ik bij mijn uiteenzetting over de verschillende maatschappelijk-werkorganisaties de naam van Humanitas niet heb laten vallen.
Ik heb die netjes in reserve weten te houden, maar nu is dan ook het ogenblik gekomen om ons aller orgaan voor maatschappelijk werk in het centrum van de aandacht te plaatsen.
Hierbij zou ik voornamelijk twee stellingen willen verdedigen, aan de hand waarvan wij voorts Humanitas in de Nederlandse samenleving kunnen lokaliseren.
Eerste stelling: Humanitas is noch een neutrale, noch een algemene, noch een bijzondere organisatie (in de zin die ik zo juist aan deze termen heb toegekend), maar neemt te midden van deze drie soorten een eigen aparte positie in.
Tweede stelling: Humanitas dient in onze samenleving op te treden als de organisatie ten behoeve van een zo groot mogelijk aantal van hen die zich bij geen der genoemde drie soorten thuis voelen.
Revolutionair zijn deze stellingen allerminst, maar ik hoop toch dat zij iets tot een verduidelijking van de positie van Humanitas, waaromtrent dus die onzekerheid bestaat, kunnen bijdragen.
Laten we de eerste stelling wat nader bekijken.
Humanitas is *niet een neutraal orgaan*[3] en behoort dit ook niet te zijn, voornamelijk niet omdat zij daarmee een particulier duplicaat zou worden van een overheidsorgaan. Men zou kunnen opmerken, dat er niet voor alle soorten en vormen van dienstverlening neutraal-werkende overheidsinstanties aanwezig zijn en dat Humanitas hier een aan-

[3] Zie aantekening no. 3.

vullende functie zou kunnen vervullen. Ik zou daarop willen antwoorden, dat in zulke gevallen de overheid alsnog moet worden gestimuleerd de bedoelde dienstverlenende instanties in het leven te roepen, en dat hiervoor niet een organisatie als Humanitas moet worden omgebouwd.

Humanitas is verder *niet een algemeen orgaan* in die zin, dat zij niet een overkoepelend centrum is van de belangrijkste levensbeschouwelijke stromingen in ons land, waarin praktisch ieder, van elke denkbare gezindte, via een zeer genuanceerde distributie, aan zijn trekken kan komen. Het zou mooi zijn, als het zo was, maar het is niet zo en het zal ook niet zo worden. Wie weet komt er nog eens zulk een vérgaande coördinatie tot stand tussen alle levensbeschouwelijk-gerichte organisaties, met een centrale administratie, etc., dat *bijna* van een algemeen orgaan gesproken zou kunnen worden, maar dit is ook al het meeste dat bereikt zal kunnen worden. En voorlopig zullen wij ons tevreden moeten stellen met de toekomstige plaatselijke maatschappelijke contactorganen, waarvan wij ons, dunkt me, geen al te grootscheepse voorstelling moeten maken.

In een andere zin zou Humanitas desnoods wél als een algemene organisatie kunnen worden beschouwd.

In artikel 2 der statuten vinden we een aanduiding van de richtinggevende beginselen, summier zoals het statuten betaamt. Hierin vinden we de volgende principes: eerbiediging van de menselijke persoonlijkheid, en erkenning van het recht op en de plicht tot zelfbestemming en zelfontplooiing voor ieder mens. Hier houden de essentiële beginselen eigenlijk al op, de overige uitspraken zijn uitwerkingen van deze principes. Nu kunnen we ons afvragen, of deze principes niet zó algemeen aanvaard worden, dat nagenoeg alle Nederlanders daarmee zouden kunnen instemmen. Zij geven zulk een ruime formulering van de grondslagen, dat allen er zich op laten verenigen. Deze beginselen zijn m.a.w. allen gemeen, dus algemeen. Het ligt echter ons, Nederlanders, maar slecht ons op dit allen-gemene te verenigen; wij halen naar voren wat ons van anderen onderscheidt, wij leggen liever de nadruk op het 'eigen karakter der vereniging' (wat trouwens Humanitas ook doet, als ze in artikel 2 voor coördinatie en samenwerking pleit: ze wil deze bevorderen voor zover dit zonder aantasting van het eigen karakter der vereniging mogelijk blijkt). En zo komt het dan ook, dat men van kerkelijke zijde een beginselenformulering als die van Humanitas veel te ruim vindt. Ik zeg nu wel 'veel te ruim', maar door hen zelf zal dit anders worden uitgedrukt. Zij zeggen veeleer, dat zij iets missen. Of zij zeggen, zoals ik ergens heb aangetroffen: 'Wij onderschrijven artikel 2, dat zou ook onze basis kunnen zijn, maar dan *plus iets*.' Naar mijn opvatting is echter, wat de kerkelijken wensen en hebben: artikel 2 *min* iets. Immers, wat men mist, is: een *beperkende* bepaling – een bepaling namelijk, waarin op de wijze van een godsdienst wordt omschreven hoe men zich de kosmische orde voorstelt, hoe men gelooft dat deze kosmische orde is, hoe men gelooft dat daarin de mens is geplaatst. Humanitas laat zich daarover niet uit en laat derhalve ruimte voor alle opvattingen dienaangaande; zij beperkt zich niet tot een bepaalde al dan niet godsdienstige zienswijze. Zij onthoudt zich van enige benoeming van het zijnsmysterie, verder ook van enige poging om de mens in 'al het zijnde' te lokaliseren. Zij heeft het alleen over de mens te midden van andere mensen in de maatschappij, en hierin vindt zij de grondslag voor haar werk. Voor *maatschappelijk* werk is dit volgens ons ook voldoende; het *wereld*beschouwelijk kader waarin de kerkelijke organisaties het werk willen plaatsen – om niet te zeggen: klemmen – kan ons inziens gevoeglijk achterwege blijven.

Om hierop nog even door te gaan: de indruk bestaat, dat ook de kerkelijke organisaties geneigd zijn minder dan voorheen het wereldbeschouwelijke kader, dus de specifiek-godsdienstige context van het werk, te beklemtonen. Het zou een secularisering van het kerkelijk maatschappelijk werk betekenen, het zou een ontzuiling met zich meebrengen en een naar elkaar toegroeien van de verschillende particuliere organen. Men

zou dus allemaal iets algemener worden, in de richting van Humanitas. Misschien ligt er in het verschiet een waarlijk algemene Humanitas, waarin de Caritas en de Diakonia zullen opgaan! Voor Nederland een ongekend verschijnsel. Maar goed — ook nu al is Humanitas in zekere zin algemener dan de kerkelijke organen voor maatschappelijk werk.
Het is bovendien minder bijzonder. Ik wil dus in de derde plaats stellen, dat Humanitas *niet* is *een bijzonder orgaan* in de zin die ik daaraan heb gehecht. Kenmerkend dáárvoor is, dat het is ingericht dóór vertegenwoordigers van een omschreven bevolkingsgroep die bepaalde levensbeschouwelijke principes huldigt vóór allen die tot precies deze bevolkingsgroep behoren of zich ertoe wensen te rekenen. Humanitas zou zulk een bijzonder orgaan zijn, bij voorbeeld als ze zou zijn opgericht door enkele leden van het Humanistisch Verbond en alleen bestemd zou zijn voor *de* leden van het H.V. Dit is niet het geval, en ik kan dit alleen maar toejuichen. Het zou zeer te betreuren zijn, als Humanitas zich in deze zin zou hebben ontwikkeld, gesteld al dat er dan genoeg emplooi voor haar zou zijn.
Zij is dus bepaald niet zulk een bijzonder orgaan, maar zij is toch meer bijzonder dan zij zelf in gedachte heeft. In artikel 2 stelt zij namelijk dat zij open staat voor allen 'die behoefte gevoelen aan een tegemoettreden vrij van elke leerstelligheid, waarbij in het bijzonder gedacht wordt aan de buitenkerkelijken.'
Op zich zelf is dit volkomen correct geformuleerd: het staat Humanitas geheel vrij hierbij in het bijzonder te denken aan *de* buitenkerkelijken. Maar als Humanitas zou menen het meest passende orgaan te zijn voor *de*, d.i. *alle* buitenkerkelijken, dan zou dit bij mij op bezwaren stuiten, wat u niet zal bevreemden als u even terugdenkt aan wat ik heb gezegd over de vele nuanceringen binnen die veelzinnige groep der buitenkerkelijken. Zó algemeen is Humanitas bepaald niet, dat zij *alle* buitenkerkelijken tot haar potentiële cliëntèle zou mogen rekenen.
Resumerend zou ik dus willen stellen, dat Humanitas naar mijn mening een organisatie is, die *tussen* een algemene en een bijzondere organisatie in staat. Zij is *meer bijzonder dan een algemene*, omdat zij zich aan zekere grondprincipes neeft gebonden, omdat zij haar werk verricht vanuit een bepaalde mensopvatting, die o.m. inhoudt dat de mens in staat is tot zelfontplooiing en tot medemenselijkheid. Zij heeft dus uit vele mogelijke mensopvattingen een keuze gedaan, zij heeft haar positie bepaald, al kan men zeggen dat haar opvatting nog flink ruimte laat voor nadere interpretatie.
Anderzijds echter is Humanitas *meer algemeen dan een bijzondere* organisatie, en wel omdat zij zich richt tot een nogal gevarieerd deel van de Nederlandse bevolking. Niet tot een duidelijk omschreven groepering, die vanuit dezelfde mensopvatting leeft als zij — een dergelijke groepering is nergens aantoonbaar! — maar tot een betrekkelijk ongrijpbaar deel der bevolking, dat samengesteld is uit mensen uit diverse groeperingen.
Bij deze wat vage, maar toch ook weer heel duidelijke positiebepaling zullen we het moeten laten.

We komen nu aan de tweede stelling: Humanitas dient in onze samenleving op te treden als de organisatie ten behoeve van een zo groot mogelijk aantal van hen die zich bij geen der genoemde drie soorten thuis voelen. Nu ik dit weer zo zeg, klinkt het net, of Humanitas bedoeld zou zijn voor een restgroep. Misschien wekt deze formulering ook bij u een gedachte in deze richting. In elk geval heb ik me zelf nu door hierop te wijzen de gelegenheid verschaft om te zeggen, dat ik dit een volstrekt onjuiste gedachte zou vinden. Van een restgroep is geen sprake en dat zou ook allerminst stroken met de stelling dat Humanitas onder de bijzondere organen de meest algemene is. Veel aardiger is dan ook deze formulering van de stelling: Humanitas dient op te treden voor *allen* die hulp van node hebben, met uitzondering van hen die prijs stellen op een volstrekt neutrale behandeling én van hen die zich beter thuis voelen bij een

instelling op godsdienstige grondslag. Zo krijgt Humanitas de ruimte die zij vanwege haar grondbeginselen verdient.
Humanitas richt zich dus tot allen met uitzondering van. Hoe ik dit bevolkingsdeel in concreto nader zou willen bepalen, kunt u afleiden uit wat ik eerder heb gezegd over wie zich wel en niet thuis voelt bij de neutrale en kerkelijk-bijzondere organen.
Het zijn dus diegenen onder de buitenkerkelijken én de kerkelijken (met name de randkerkelijken) die zich het liefst richten tot een organisatie die zich heel algemeen baseert op humaniteit en waarvan men deswege mag verwachten dat men zijn zorgen er met een gerust gemoed aan kan toevertrouwen. Men mag aannemen, dat dit in sommige streken van ons land velen zijn; voornamelijk in de streken met een grote buitenkerkelijkheid, maar zoals gezegd, Humanitas mag niet verwachten dat alle buitenkerkelijken zich bij haar zullen thuis voelen.
Anderzijds echter hoort een deel der randkerkelijken veeleer thuis bij Humanitas dan bij een orgaan van de eigen kerk. Dit behoort in het algemeen te worden erkend en dit zou men ook van kerkelijke zijde zonder meer moeten accepteren, zolang dit de wens van deze randkerkelijken zelf is. Het gaat immers altijd om de mensen en niet om de glorie van de instelling. Deze stelt zich geheel en al in dienst van de cliënten — dus hún behoeften en de voorwaarden voor de vereiste vertrouwensrelatie moeten bij alles de doorslag geven. Dit vergt van alle organen een grote verdraagzaamheid, soepelheid en openheid, maar aangezien het hier gaat om maatschappelijk-werkorganen mogen we deze eigenschappen zeker aanwezig achten, althans aanwezig veronderstellen. Ze zijn immers ook fundamenteel voor het maatschappelijk werk zelf!
Nog één punt in dit verband: Als wij nu zo de positie van Humanitas hebben bepaald, is het dan nog juist te spreken van een vereniging *op humanistische grondslag*? In de naam van de vereniging en in de statuten komt deze formulering niet meer voor, en m.i. terecht. Wel wordt er in de statuten gerept van 'het algemeen-humanistische beginsel van de eerbiediging van de menselijke persoonlijkheid'. Het kan in deze context weinig kwaad, maar toch . . .: humanistisch hoort bij humanisme, en alle -ismen wekken nu eenmaal — terecht of ten onrechte — gedachten aan een verscherpt, beperkt, eenzijdig standpunt, soms zelfs aan een fanatieke overdrijving. Humanistisch kán worden opgevat als het overdreven centraal plaatsen van het humane. En dat kan niet de bedoeling zijn van Humanitas, waar het niet om humanisme maar om humaniteit gaat. Bovendien zou door 'humanistisch' een te nauw verband gelegd kunnen worden met het Humanistisch Verbond, en het is wenselijk ook dit te vermijden, waarmee ik uiteraard niet wil zeggen dat de gegroeide samenwerking en het overleg tussen het H.V. en Humanitas onjuist zouden zijn. Integendeel, deze zijn in het belang van beide verenigingen.

Tot slot zou ik nog iets willen zeggen over de verhouding tussen Humanitas en de overheidsorganen, waarbij ik mij ook weer beperk tot het uitvoerende werk. Ogenschijnlijk ligt deze verhouding vrij duidelijk, want de overheidsorganen zijn neutrale instanties en Humanitas treffen we aan ergens tussen de algemene en bijzondere organen. Het lijkt dus, of ze elkaar niet raken. In deze gedachte zouden we nog kunnen worden versterkt als we vaststellen, dat in de algemene bijstandswet vrij scherp wordt onderscheiden tussen bijstandsverlening en dienstverlening, d.i. tussen materiële hulp en immateriële hulp, en dat volgens plan de overheidsorganen zich voornamelijk zullen bezighouden met de bijstandsverlening en de particuliere organen met de dienstverlening. Het lijkt dus, of dit alles een duidelijke afbakening van ieders werkterrein mogelijk zal maken.
In werkelijkheid voorzie ik echter nogal wat problemen, en vooral om twee redenen. *Ten eerste,* omdat er geen scherpe grens is te trekken tussen een neutrale behandeling en een levensbeschouwelijk-gefundeerde behandeling, en *ten tweede,* omdat er evenmin een scherpe grens is tussen bijstand en dienst. In de loop van de hulpverlening

aan een cliënt kan de behandeling van neutraal tot levensbeschouwelijk worden (of omgekeerd) en kan ze ook zowel bijstands- als dienstelementen bevatten.
Wat nu het eerste punt betreft: ik ben van mening dat de overheid altijd neutraal behoort te zijn en dat dus ook een sociale-dienstinstantie van de overheid zich altijd neutraal moet verhouden ten opzichte van de cliënt. Dit zou dan moeten gelden zowel voor bijstandsverlening als voor dienstverlening. Ik zou het dan ook principieel volstrekt onjuist vinden, als de overheid ergens levensbeschouwelijk-gefundeerde dienstverlening zou gaan beoefenen. Dit zal ook zeker niet gebeuren in een gemeente waar de diverse richtingen elkaar zo ongeveer in evenwicht houden, maar het dient evenmin te gebeuren in gemeenten waar een bepaalde gezindte de overhand heeft, zelfs niet in een gemeente die b.v. kerkelijk volstrekt homogeen is. In ons land zijn staat en kerk nog altijd gescheiden grootheden en dit principe dient zuiver te worden gehandhaafd. We kennen verschillende gevallen waarin met dit principe de hand is gelicht, en dit is in strijd met gemaakte afspraken, en dus hoogst onfatsoenlijk.
Ik heb er geen bezwaar tegen, dat een overheidsorgaan zowel dienst als bijstand verleent, maar alleen als de cliënt een neutrale behandeling wenst en als de neutraliteit gewaarborgd en doorvoerbaar is. In alle andere gevallen moeten de particuliere organen worden ingeschakeld, ook in homogeen protestantse of katholieke gemeenten. Zodra dus blijkt, dat in de dienstverlening aan een bepaalde cliënt de levensbeschouwing een rol van betekenis gaat spelen én dat de cliënt géén dienstverlening op christelijke grondslag wenst, maar wel op de grondslag van de door Humanitas geformuleerde beginselen, zal de cliënt naar Humanitas moeten worden doorverwezen. Omgekeerd, als een cliënt zich ten onrechte heeft gemeld bij Humanitas, en blijkt thuis te horen bij een overheidsinstantie.
Wat het tweede punt aangaat, de onderscheiding tussen bijstand en dienst of hulp, ligt het mutatis mutandis evenzo.
Een hulpaanvrage kan soms ten volle door het verlenen van materiële bijstand worden beantwoord en wat oorspronkelijk een vraag naar bijstand leek, kan een dienst vergen. Met alle mogelijke tussenvormen, en wisselingen in de loop van het proces.
Vanwege het gecompliceerd door elkaar lopen van bijstand en dienst is het in dit opzicht nóg moeilijker om te komen tot een duidelijke vaststelling van wat b.v. bij Humanitas en wat bij de overheidsinstelling thuishoort. Men zou een cliënt aldoor heen en weer moeten kunnen schuiven, maar dat gaat nu eenmaal niet.
Eerlijk gezegd, zie ik nog niet hoe we hieruit moeten komen, gegeven het gecompliceerde Nederlandse bestel en de nieuwe bijstandswet, die weliswaar prachtig is, maar het op dit punt (en vele andere punten) bepaald niet gemakkelijker heeft gemaakt.
De ideale oplossing zou m.i. zijn een echt algemeen orgaan als centrale instantie; hierin een neutrale kern voor de bijstand en daaromheen een reeks van bijzondere sectoren (w.o. een neutraal-bijzondere) voor de dienstverlening. Als er dan een open communicatie zou zijn tussen kern en sectoren vanwege de wisselwerking tussen bijstand en dienst, zou er een mooi complex orgaan kunnen worden opgebouwd.
Dit ideaal valt voorlopig in Nederland niet te verwezenlijken, maar misschien valt er via samenwerking en coördinatie iets te maken dat erop lijkt. En daarop zullen we maar hopen.
Ondertussen zouden de bijzondere organen, deze keer met inbegrip van Humanitas, er dunkt mij verstandig aan doen zich steeds meer te ontdoen van wat uitsluitend of primair materiële hulpverlening is, en zich te concentreren op de immateriële hulpverlening, de dienstverlening — een dienstverlening waarin de eigen beginselen waar gemaakt kunnen worden en in feite ook worden. Dit zou reeds een belangrijke verduidelijking betekenen in de tamelijk onduidelijke situatie op het terrein van het maatschappelijk werk. Een duidelijk-gerichte, zuiver-gestelde en goed-georganiseerde hulpverlening is in het eigen belang van de hulpverlenende organisaties, *en* in het belang van de hulpzoekenden voor wie dit alles is bedoeld.

aantekeningen

1. (pag. 5.) Met het noemen van deze drie soorten wordt bedoeld drie kernpunten aan te wijzen op een reeks van mogelijkheden, drie soorten die in beginsel duidelijk van elkaar zijn te onderscheiden. Aan de hand van deze driedeling lijkt het mogelijk aan te geven waar een bepaalde organisatie staat: in hoeverre zij zich principieel tot een der drie soorten wenst te rekenen en in hoeverre zij in feite dit principiële standpunt weet te realiseren. In het volgende is getracht de principiële positie van Humanitas met behulp van deze onderscheiding te bepalen.

2. (pag. 5.) In Nederland voeren vele organisaties het adjectief 'algemeen' in hun naam, die in het geheel niet algemeen zijn in de zin die er in de tekst aan wordt gehecht! Misschien hebben sommige ervan bij de oprichting wel de pretentie gehad, maar deze blijkt dan niet te zijn waargemaakt.

3. (pag. 8.) In de tekst ontbreekt een argumentatie van de uitspraak, dat Humanitas niet een neutraal orgaan is. Toch blijkt ze wel nodig te zijn. Zij is in het kort deze: Humanitas is niet neutraal, omdat zij blijkens haar statuten uitgaat van een bepaalde *mens*beschouwing, zich in haar werk baseert op zekere principes die betrekking hebben op de menselijke persoonlijkheid en die richting geven aan haar handelen jegens mensen (vgl. p. 9). Zoals later wordt gezegd (vgl. p.10) laat Humanitas in haar statuten achterwege haar arbeid te plaatsen in een *wereld*beschouwelijk kader.
Om misverstand te voorkomen, zij duidelijk gesteld dat wél moet worden onderscheiden tussen mensbeschouwing en wereldbeschouwing! Bij Humanitas treffen wij een bepaalde mensbeschouwing aan, maar geen wereldbeschouwing; bij de christelijke maatschappelijk-werkorganisaties is de wereldbeschouwing essentieel – ook al wordt ze minder beklemtoond – terwijl de mensbeschouwing hiervan wordt afgeleid. Op dit punt is er tussen beide genoemde soorten organisaties dus een wezenlijk verschil, dat niet uit het oog moet worden verloren, wanneer beide worden betiteld als 'levensbeschouwelijke organisaties'! Heeft men Humanitas hierbij in gedachte, dan moet men bij 'leven' vooral denken aan het menselijke leven te midden van medemensen; bedoelt men de kerkelijke organisaties, dan dienen de gedachten veeleer uit te gaan naar het leven in de wereldorde, zoals de christen zich deze denkt.

wie zeggen: 'wij zijn nergens bij aangesloten'?

congresinleiding van drs. h. van wieringen

onderzoek naar de buitenkerkelijkheid

Te recht of ten onrechte beschouwt Humanitas degenen die niet bij een kerkgenootschap zijn aangesloten, als een reservoir waaruit zij haar potentiële leden en cliënten put. Humanitas ziet zich zelf als de instelling bij uitstek voor buitenkerkelijken. Wie zijn dat? zo zou men als een soort marktonderzoeker kunnen vragen. Wie zijn het die zeggen 'dat zij nergens bij behoren'? Of die kernachtig beweren, als zij naar hun geloof worden gevraagd, dat zij 'niks' zijn.

De vraag leent zich als zodanig voor meer dan één beantwoording. Men kan bij 'wie' denken aan een sociale definitie, een sociaal-psychologische, een familiale, een individueel-psychologische of een geestelijke definitie. Om maar enige mogelijkheden te noemen.

In deze voordracht zal worden gerefereerd aan het onderzoek naar de buitenkerkelijkheid in Nederland dat enige tijd geleden is gedaan en waarvan het rapport binnen afzienbare tijd kan worden tegemoetgezien.

De bespreking van dit onderzoek zal in hoofdzaak beperkt blijven tot die resultaten ervan die een voorlopige geestelijke plaatsbepaling van de buitenkerkelijken mogelijk maken. De sociale definiëring van de buitenkerkelijken en de buitenkerkelijkheid in de zin van een sociologische plaatsbepaling zal dus grotendeels buiten beschouwing worden gelaten. Prof. Ten Have zal in zijn beschouwing de gelegenheid hebben er nog wat nader op in te gaan.

Het bedoelde onderzoek werd verricht door de tegenwoordig in de Centrale voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek samenwerkende levensbeschouwelijke onderzoekinstituten. Het sociologisch instituut van de Nederlandse Hervormde Kerk, het Katholiek Sociaal Kerkelijk Instituut (Kaski), het Gereformeerd Sociologisch Instituut en het Humanistisch Instituut voor Sociaal Onderzoek (HISO).

Het eerste deel van het onderzoek, waar wij het hier over willen hebben, betrof een analyse van de gegevens van de laatst gehouden volkstelling en een landelijke enquête. Het tweede deel van het onderzoek, het zgn. levensgeschiedenissenonderzoek, op de resultaten waarvan in het bijzonder zal worden ingegaan, had tot doel een in individuele termen geconcretiseerd beeld te vinden van het maatschappelijk ontkerkelijkingsproces en van de buitenkerkelijkheid, zoals die in getallen en getalsverhoudingen kan worden weergegeven. Doel was, de beantwoording van de vraag: wat is de werkelijkheid die zich verschuilt achter het abstracte begrip buitenkerkelijkheid in Nederland.[1]

Getracht werd door een aantal illustraties in de vorm van geschreven portretten of levensgeschiedenissen hier inhoud aan te geven en de vraag te beantwoorden of er soms bepaalde typen van buitenkerkelijken zijn en soorten van ontkerkelijking. Een voorlopige algemene conclusie uit het onderzoek is, dat de buitenkerkelijken te zamen een zeer heterogene groep van mensen vormen.

De onderscheiding in verschillende soorten van buitenkerkelijk zijn en van verschillende manieren van buitenkerkelijk worden is niet zó duidelijk mogelijk, dat men met

[1] De heer van Wieringen ging uitvoerig in op de gevolgde methode van onderzoek en de konsekwenties daarvan. Deze passage is hier verkort weergegeven. (red).

beslistheid zou mogen spreken van .bv. een typische plattelandskerkelijke of een typische buitenkerkelijke van rooms-katholieke herkomst, om twee mogelijkheden te noemen. Er zijn vage overeenkomsten tussen de buitenkerkelijken die in een enge dorpsgemeenschap b.v. buitenkerkelijk geworden zijn, maar dwars door deze vage onderscheidingen heen lopen de veel scherpere gewone onderscheidingen tussen mensen die wij gewend zijn te maken; de onderscheidingen naar karakter, naar sociale klasse en naar beroep. Het doet waarschijnlijk meer recht aan de werkelijkheid wanneer we zeggen: er zijn zoveel typen van buitenkerkelijken als er karaktertypen en sociale typen zijn; dan wanneer wij bij voorbeeld zeggen dat er een buitenkerkelijk type bestaat, dat in sterke mate past bij hem of haar die vroeger gereformeerd was. Met andere woorden: karakter, sociale status en positie zijn waarschijnlijk meer bepalend geweest voor de persoonlijkheidsvorming dan de ontwikkeling van kerk en geloof af die de persoon heeft doorgemaakt. Niettemin onderscheiden zich de voormalige gereformeerde en de voormalige katholiek door een stellingname tegenover de kerk en de kerkelijk-geblevenen, die onmiskenbaar een reactie-houding verraadt.
Wanneer we straks willen trachten toch iets van het heterogene beeld van het buitenkerkelijk zijn vast te leggen binnen de belijningen van het individuele geestelijke beleven, door de blik te richten op enkele in alle wazigheid toch wel opvallende zaken, dan doen we dit in het bewustzijn dat wij ons daarbij overgeven aan de onvolledigheid en de willekeurigheid die het gevolg is van het kijken door de bril van één bepaald onderzoek. Elk onderzoek heeft zijn noodzakelijke beperktheden, ook het levensgeschiedenissenonderzoek als onderdeel van het Onderzoek naar de Buitenkerkelijkheid in Nederland.

geen persoonlijk ontwikkelingsproces

Na de constatering, dat de buitenkerkelijken als groep zeer heterogeen zijn, kan als conclusie die uit een globaal overzicht van het verzamelde levensgeschiedenissenmateriaal kan worden getrokken, genoemd worden de constatering dat een kortere of langere periode van geestelijke ontwikkeling, resulterend in een definitieve breuk met de kerk, in de vorige generaties kennelijk een meer voorkomend verschijnsel was dan in de huidige. Onder de categorie der buitenkerkelijken-niet-van-jongsaf-aan is nauwelijks een geval te vinden waar sprake is van losbreken van kerkelijke bindingen als gevolg van een geestelijk proces dat via bepaalde fasen tot een bepaald gemarkeerde breuklijn komt. Veeleer is sprake van een geleidelijk aan losraken. De indruk bestaat dat dit geleidelijk aan losraken in het algemeen meer de betekenis moet worden toegekend van een zich ook in het individuele leven manifesterend sociaal-psychologisch proces van ontkerkelijking — in die zin dat de individu er zonder veel persoonlijke interesse in meegesleept wordt — dan dat er een typisch persoonlijk ontwikkelingsproces in mag worden gezien, zoals dat zich in de vorige generaties afspeelde door b.v. de confrontatie met bepaalde moderne maatschappelijke waarden, die diametraal tegenover de traditionele kerkelijke en godsdienstige waarden leken te staan. Wij hebben hier uiteraard het oog op het socialisme, dat voor de vorige generaties duidelijk de rol van een alternatief voor kerkelijkheid en godsdienstigheid heeft gespeeld. De ontkerkelijking in haar huidige verschijningsvorm is nauwelijks een individueel proces van overwegen, oordelen en verwerpen. Hoewel het hier niet de plaats is om er in den brede op in te gaan, kan uiteraard niet aan de vraag worden voorbijgegaan wat de sociaal-psychologische oorzakelijke factoren zijn die blijkbaar gangmaker zijn geweest voor het ontkerkelijkingsproces, en die dit blijkens het levensgeschiedenisonderzoek in historisch indirecte zin nog zijn. Het levensgeschiedenissenonderzoek biedt de gelegenheid de juistheid nogmaals te testen van de reeds door prof. Kruyt geformuleerde zienswijze, dat het vooral het socialisme met zijn varianten is geweest, als 'diesseitige' en in het licht der religie als overwegend materialistisch te beschouwen levensfilosofie, die in vorige generaties actueel de ontkerkelijking in de hand heeft gewerkt.

Uit het totale levensgeschiedenissenmateriaal komen veel uitspraken naar voren die erop wijzen, dat dit voor het breken met de kerk van de ouders en grootouders van de respondenten en van de alleroudsten onder de respondenten zelf het geval is geweest. Men werd socialist en dus brak men met de kerk. Van welke aard dit alternatief destijds precies is geweest, laat zich achteraf niet meer geheel reconstrueren. De negatieve houding der kerkelijke gezagsdragers in de sociale strijd en tegenover het socialisme heeft blijkens verschillende uitspraken naast zuivere ideologische factoren ongetwijfeld een rol gespeeld. De vraag in hoeverre het socialisme mede pseudo-religieuze karaktertrekken bezat die mede de zuigkracht ervan in het verleden kunnen verklaren, kunnen we hier onbesproken laten, omdat het levensgeschiedenissenmateriaal er geen directe aanleiding toe geeft.

het kerkelijk gemengde huwelijk

De tweede grote gangmaker voor het ontkerkelijkingsproces is geweest, ook hierin stemt het levensgeschiedenissenonderzoek met wat prof. Kruyt reeds eerder constateerde overeen, het kerkelijk gemengde huwelijk. In de ouderlijke en grootouderlijke herkomstgezinnen van de buitenkerkelijke worden veel meer kerkelijk gemengde huwelijken aangetroffen dan in de herkomstgezinnen van hen die de kerk trouw bleven of opnieuw trouw werden. Het is echter bijzonder moeilijk hierover duidelijke uitspraken te doen. Het kerkelijk gemengde huwelijk der ouders speelt ongetwijfeld in het ontkerkelijkingsproces van de individu een rol. Of zich hierin echter een directe causaliteit aftekent, mag en moet worden betwijfeld. Men kan en moet zich namelijk afvragen waarom de frequentie van het kerkelijk gemengde huwelijk in Nederland in een gegeven periode is toegenomen, en onder invloed van welk complex van sociale factoren. Men kan niet volstaan met de constatering dat de grootouders kerkelijk gemengd gehuwd waren en dan ten aanzien van de ontkerkelijking van hun nageslacht de redenering 'post hoc ergo propter hoc' toepassen. De vraag is of zich in het complex van sociale factoren, waardoor de huwelijkspartnerkeuze in kerkelijk opzicht vrijer werd, de wezenlijke causaliteit niet verbergt. Het frequenter gaan voorkomen van het kerkelijk gemengde huwelijk is in wezen slechts de uiterlijke manifestatie van een aantal onderliggende verborgen sociaal-psychologische processen. De wezenlijke vragen zijn: waarom kozen de grootouders of ouders huwelijkspartners buiten het eigen kerkelijke verband, waardoor kon dit plaatsvinden? Ook hier stuiten wij eerder op een sociaal- dan op een individueel-psychologisch proces als oorzaak, en blijkt de individu met zijn bewuste of onbewuste keuzen voor of tegen allerlei waarden van sociale of geestelijke aard meer een illustratie en manifestatie van de oorzaak te zijn dan dat in hem zelf de werkelijke oorzaak kan worden gevonden. Het vermoeden werd gewettigd, dat de verschillende vaak sterk streek en plaatsgebonden geloofsgemeenschappen onder de inwerking van een complex van algemeen maatschappelijke factoren die zich nieuw deden gelden, reeds eerder in ontbinding verkeerden dan vooralsnog uit de persoonlijke levens op een bepaald historisch moment kon worden afgelezen. Het is niet moeilijk — in dit complex van algemeen maatschappelijke factoren — zich voor de laatste honderd jaar nieuwe verschijnselen als bij voorbeeld de groeiende industrialisatie en de verstedelijking te denken met hun hele nasleep van verdere factoren.

de sfeer in het gezin

Vanuit het uitgangspunt dat het levensgeschiedenissenonderzoek koos, is het logisch vervolgens de eventuele invloed van de specifieke sfeer in het herkomstgezin van de respondenten op hun ontkerkelijkheid of hun ontkerkelijking na te gaan. De specifieke sfeer van het herkomstgezin wordt uiteraard in sterke mate bepaald door de huwelijksverhouding der ouders en hun verstandhouding in levensbeschouwelijk opzicht.
Punten die in alle levensgeschiedenisseninterviews aan de orde werden gesteld, waren de godsdienstige gebruiken in het herkomstgezin en het al of niet gevolgd hebben

van godsdienstlessen op de lagere school of op de zondagsschool. Zonder enige twijfel blijkt voor een aantal gevallen, vooral van buitenkerkelijken-niet-van-jongsaf-aan, dat de godsdienstige gebruiken thuis, de godsdienstlessen en de zondagsschool, van invloed zijn geweest op de latere ontwikkeling. De invloed blijkt in veel gevallen in het op latere leeftijd blijven voortbestaan van bepaalde dingen, die men godsdienstige relicten zou kunnen noemen, omdat ze alleen als nawerking van gewoonten in het ouderlijk huis schijnen te kunnen worden verklaard. In enkele gevallen blijkt, dat de godsdienstige gebruiken in het herkomstgezin een zeer lange nawerking in het latere leven kunnen hebben. Verschillende respondenten, waarvan op grond van het geheel der over hen verzamelde gegevens gezegd kan worden dat zij zéér los staan van kerk en geloof, blijken niettemin soms in bepaalde levenssituaties te bidden. Anderen, van wie hetzelfde moet worden gezegd, blijken toch prijs te stellen op godsdienstlessen of op zondagsschoolgang voor hun kinderen. Dit wordt enige malen gemotiveerd met de uitspraak, dat de kinderen later moeten kunnen meepraten over de onderwerpen die aan de orde komen; het wordt nuttig geacht voor de algemene ontwikkeling. De onderzoekers hebben zich niet aan de algemene indruk kunnen onttrekken, dat hierbij in enkele gevallen duidelijker sprake was van het rationaliseren van een in het totaalbeeld van de persoonlijke opvatting niet passend relict, dan van een werkelijk motief voor het doen volgen van de kinderen van godsdienstlessen op de openbare lagere school of op de zondagsschool. Deze zaken kwamen namelijk voor bij respondenten van wie bij uitstek karakteristiek, men mag wel zeggen stereotiep was, dat zij hun kinderen vrij lieten en de opvatting waren toegedaan, dat hun kinderen later maar voor zich zelf moesten uitmaken welke houding zij tegenover kerk of geloof wilden kiezen. In het algemeen kan – bij het globaal overzien van het verzamelde levensgeschiedenissenmateriaal – voor de categorieën der buitenkerkelijken echter niet gezegd worden, dat de ervaring van de godsdienstige gebruiken in het herkomstgezin op jeugdige leeftijd van doorslaggevende invloed is geweest voor de latere vorming en ontwikkeling. Andere sociaal-psychologische factoren blijken meer direct en effectief werkzaam te zijn geweest, want ze zijn buitenkerkelijk geworden. Niettemin blijken de respondenten zelf er in ander verband grote doorslaggevende waarde aan toe te kennen. Het kerkelijk of gelovig gebleven zijn wordt door de buitenkerkelijke respondenten namelijk in overwegende mate toegeschreven aan het erin opgevoed zijn.
In het herkomstgezin van de buitenkerkelijke zal naar verhouding inderdaad veel meer sprake zijn geweest van dubbele opvoeding door het godsdienstig gemengd gehuwd zijn of het niet kerkelijk zijn van één der ouders dan bij de kerkelijke. Zij zullen als kind onbewust het niet één lijn trekken van de ouders ten aanzien van kerk en geloof ervaren hebben; hebben hierdoor de zekerheid des geloofs niet meegekregen op de manier als veel kerkelijken die van hun ouders hebben meegekregen.

angst en emotionaliteit

Ik zal nu graag willen spreken over de motieven: angst en emotionaliteit, zoals die van invloed blijken te zijn op de ontkerkelijking of het kerkelijk gebleven zijn. Want behalve aan 'het er nu eenmaal in opgevoed zijn', wordt door de buitenkerkelijke het kerkelijk zijn en de godsdienstigheid van anderen geweten aan de angst waarvan de kerkelijke z.i. het slachtoffer is, en aan de mate van emotionaliteit die men heeft of niet heeft. Legio uitspraken in deze richting zijn er in het levensgeschiedenissenmateriaal te vinden. Ze worden meestal gedaan in het verband van het onderdeel van het gesprek dat gewijd was aan de omstandigheden en de gebruiken in het herkomstgezin. De angst wordt door de buitenkerkelijke het meest genoemd als werkelijke oorzaak van kerkelijkheid en godsdienstigheid. In het kerkelijke en godsdienstige gezin worden kinderen van jongs af aan angst bijgebracht, zo wordt gezegd. Dit inboezemen van angst – voor de bestraffing der zonde – wordt gehanteerd als een soort averechts opvoedingsmiddel, waarvan het gevolg is dat ook het latere leven erdoor bepaald

wordt. God is daardoor voor de kerkelijke en godsdienstige mens een wrekende God, wiens geboden men houdt – al is het dan maar formeel – uit angst voor de straf in het hiernamaals, in het vagevuur, de hel, de eeuwige verdoemenis. Enkele buitenkerkelijken die zich hierover uitspraken, stelden het gelovig zijn met een angstneurose ongeveer gelijk. Merkwaardig stereotiep is ook de rol die men niet weinige malen toegekend ziet aan de emotionaliteit als werkzame factor.

Een buitenkerkelijke, wiens broer binnen de kerk is gebleven, verklaart dit door het feit, dat die broer zoveel meer emotioneel was dan hij zelf, en dit impliceert: hij zelf was in die dingen veel nuchterder! En omgekeerd: een kerkelijke respondente, wier zuster tijdens de catechisatiejaren in conflict kwam met de dominee op het punt van allerlei leerstelligheden, waardoor zij niet tot het doen van belijdenis kwam, wijdt dit aan de grotere emotionaliteit van die zuster. De emotionaliteit, waarvan het karakter overigens niet verder wordt omschreven, en waarvan de aard waarschijnlijk ook maar zeer oppervlakkig onderkend werd, dient hier als verklarende factor zowel voor het één als voor het ander, voor het kerkelijk gebleven zijn èn voor het buitenkerkelijk geworden zijn. Naast de opvoeding in rechtlijnigheid met of zonder hantering van de angst als pedagogisch middel wordt dus een bepaalde rol toegekend, die positief of negatief gewaardeerd kan worden, aan de persoonlijk emotionele instelling die als een gegeven grootheid wordt beschouwd. Nogal wonderlijk.

het godsbeeld

Vervolgens zou ik – ik doe een greep uit de scala van de gegevens die het levensgeschiedenissenmateriaal heeft opgeleverd – het godsbeeld dat de buitenkerkelijke heeft aan de orde willen stellen.
In het algemeen kan bij het overzien van het levensgeschiedenissenmateriaal worden gezegd, dat de buitenkerkelijke het godsbeeld, de godsvoorstelling der kerkelijken, negatief waardeert. De stereotiepe vorm waarin dit tot uitdrukking wordt gebracht, is die van de veronderstellende subjonctief 'als er een God bestond', zoals de kerkelijken zich die voorstellen, 'dan zou deze niet kunnen toelaten dat er zoveel onrecht in de wereld is, dat er oorlogen zijn, dat er zoveel onschuldige kinderen verongelukken,' enz.

Stilzwijgend wordt hierbij gesupponeerd, maar niemand der respondenten heeft zich aan de explicite uitspraak daarvan gewaagd, dat er dus geen God – althans geen God in de betekenis die de christenen daaraan hechten – bestaat. Welke voorstelling de buitenkerkelijke dooreengenomen dan wel of daarvoor in de plaats heeft, is ook na de explicite vraagstelling in de interviews de onderzoekers weinig duidelijk geworden. Er is zeker geen sprake van eenstemmigheid, wat dit betreft, of van een besliste keuze van één of meer bij de vraag gestelde keuzemogelijkheden. Behoudens de enkele humanisten die met enige consequentie zich uitspraken voor een geestelijke of onpersoonlijke macht of voor het slechts bestaan van natuurwetten, spreekt de buitenkerkelijke zich niet uit vóór of tegen een God die zich niet doet kennen, een zich openbarende God, of een persoonlijke en levende God. De conclusie moet luiden: óf iedere voorstelling ontbreekt, óf men heeft geen duidelijk omlijnde voorstelling, óf geen doordachte voorstelling, óf men heeft er zich in de bandgesprekken niet over kunnen of willen uitspreken. Een lijn valt er in de uitspraak in ieder geval niet of nauwelijks te ontdekken, ook niet wanneer deze per aparte categorie worden bekeken. Niettemin biedt het levensgeschiedenissenmateriaal enige gelegenheid voor de globale waarneming, dat de godsvoorstelling – indien aanwezig – van de buitenkerkelijke met alleen lager onderwijs gunstig afsteekt bij die van de buitenkerkelijke met middelbare of hogere opleiding, in deze zin, dat zij zich aan de onderzoekers meer voordoet als het resultaat van onbevangen denken.

waardering voor de kerk

Vervolgens enige opmerkingen over de waardering die de buitenkerkelijke heeft voor de kerk.

Zoals uiteraard de waardering van het godsbeeld der christenen bij de buitenkerkelijken negatief uitvalt, zo is dat eveneens het geval met zijn waardering van de kerk als maatschappelijk instituut.

Uit het levensgeschiedenissenmateriaal kan worden geconcludeerd, dat de kerk nog steeds gezien wordt als een instituut dat niet meeloopt in het tempo van de moderne sociale ontwikkeling. Voor de oudere generaties is de verwijdering van, of de breuk met de kerk in sterke mate veroorzaakt geworden door de conservatieve houding van de kerk en haar gezagsdragers tegenover de maatschappelijke ontwikkeling. Als achtergrondhouding bij de negatieve beoordeling van de kerk leeft nog steeds de sociale kritiek op de kerk.

Ondanks dus het feit, dat het socialisme niet langer een min of meer gemakkelijk voor de hand liggend functioneel substituut voor kerkelijkheid en godsdienst is, en dat er ook geen sprake is van andere duidelijke, de hele mens opeisende kanaliseringen voor het denken en voelen, die als functioneel substituut – en dus als bron waaruit kritiek op de kerk eventueel geput kan worden – kunnen fungeren. In doorsnee waren de buitenkerkelijke respondenten bereid met enige aarzeling de kerk als voor anderen misschien nuttig te accepteren, voor zich zelf wijst men de kerk met grotere of kleinere beslistheid af. De redenen hiervoor schijnen voor de buitenkerkelijken niet-van-jongsaf, die op dit punt uiteraard weer de meest interessante categorie vormen, te verschillen al naar mate zij van katholieke of protestantse herkomst zijn. De gewezen protestant is tot afwijzing van de kerk voor zich zelf als maatschappelijk-religieus instituut overwegend meer gekomen uit een protest tegen de daar verkondigde leer, de gewezen katholiek lijkt meer tot afwijzing gekomen te zijn op grond van kritiek op het functioneren van de kerk in de persoonlijk sociale sfeer, de formele weigering van een begrafenis in gewijde grond, het geen plaats inruimen voor een niet-kerkelijke rechtsgeldig getrouwd geweest zijnde weduwe in een bejaardentehuis, e.d. zaken, zijn de motivering. Een meer voor alle denominaties geldende reden tot afwijzing van de kerk wordt genoemd met de verdeeldheid der kerk, de verdeeldheid van de christenheid. Het naast en tegenover elkaar stellen van zoveel kerkjes en kerken, die alle menen de waarheid te bezitten en die in onchristelijke onverdraagzaamheid hun stand en bestaan verdedigen. De gezagsdragers in de kerken, de dominees, ouderlingen, pastoors, kapelaans, blijken eveneens vaak sterk negatief te worden beoordeeld. De redenen voor deze negatieve beoordeling worden vaak onder de redenen voor het afwijzen van de kerk genoemd.

Wij willen elke illustratie hier overslaan, omdat het overwegend triviaal karakter van de motiveringen waarvan hier sprake blijkt te zijn, meer een uiting lijkt, vaak althans, van volkse roddel.

Opvallend was overigens, dat deze redenen voor afwijzing hoofdzakelijk werden aangevoerd door respondenten uit de lagere volksklasse, soms duidelijk min of meer als asociaal te klasseren. De onderzoekers hadden de indruk, dat deze soort van uitspraken in het levensgeschiedenissenmateriaal meestal meer onthullend was voor de respondent zelf, dan dat er een afspiegeling van werkelijke feiten in te vinden was.

buitenkerkelijken over de christusfiguur

Hierna wilde ik graag aan de orde stellen het beeld dat de buitenkerkelijke heeft van de Christusfiguur.

In de meest scherpe tegenstelling tot de negatieve waardering van de godsvoorstelling der kerkelijken, de kerk en haar gezagsdragers bleek de volledig positieve waardering van de Christusfiguur door zonder uitzondering alle respondenten van alle sample-categorieën.

Ik zou hiervan heel veel illustraties kunnen geven. Opvallend was hierbij, dat ook de humanisten in het sample een volledig positieve waardering onder woorden brachten, zij het dan uiteraard dat zij de Christus tot zijn menselijke aspecten reduceerden. Het zou interessant zijn – het levensgeschiedenissenmateriaal biedt hier echter geen gelegenheid voor – nader te onderzoeken in hoeverre de andere respondenten-categorieën dit eigenlijk ook deden.[2] De onderzoekers konden zich niet onttrekken aan de indruk, dat een dergelijke studie tot de conclusie zou kunnen voeren, dat de positieve Christuswaardering meer overwegend op een sociaal-ethische beoordeling berust dan op de feitelijke aanvaarding van Christus als Gods zoon, duidelijke uitzonderingen natuurlijk daargelaten.

foutieve interpretatie van de kerkleer

Een rol die in de ontkerkelijking ook duidelijk is geweest, is de rol van foutieve interpretaties van de kerkleer. De negatieve waardering van de kerk en haar gezagsdragers, zoals die zich in diverse kritische uitlatingen manifesteert, blijkt in een aantal gevallen voort te spruiten uit volkomen foutieve interpretaties van de kerkleer. Van deze foutieve interpretaties valt in eerste instantie niet uit te maken of zij te goeder trouw worden gegeven, dan wel of er kwaadwilligheid bij moet worden verondersteld. Dit laatste drong zich vooral aan de onderzoekers op met betrekking tot respondenten uit de categorie dergenen die een middelbare of hogere opleiding hadden genoten. Het feit dat respondenten met middelbare of hogere opleiding interpretaties van de kerkleer als argument voor afwijzing van de kerk naar voren brachten, die strikt genomen als laag-bij-de-gronds hadden moeten worden gekwalificeerd, is voor de onderzoekers een shocking fact geweest. Deze op zich zelf foutieve interpretaties betroffen b.v. het concept van het leven na de dood, in het bestaan waarvan men zei niet te kunnen geloven, want waar zouden ze in de loop van de eeuwen met al die mensen hebben moeten blijven? Of hoe zou dat met die miljoenen mensen bij de wederopstanding geregeld moeten worden? Ook de onbevlekte ontvangenis en het scheppingsverhaal waren in de uitlatingen der respondenten onderwerpen van misinterpretatie. De onderzoekers hebben getracht hiervoor mogelijke verklaringen tegen elkaar af te wegen. Men heeft de keuze als het ware tussen: een bewust of onbewust malicieuze instelling aan de zijde der respondenten, een belust zijn op goedkoop conversatiesucces, of men wordt bij het signaleren van het bestaan van deze misinterpretaties geconfronteerd met het inderdaad te kort geschoten zijn van de kerken in het uitdragen van de kerkleer in een vorm die voldoende aanvaardbaar is voor het gemiddelde denken van de leek. Voor een deel is er ongetwijfeld sprake van het eerste, een malicieuze instelling vooral aan de zijde van hen – ik herhaal het – die een middelbare of hogere opleiding hebben genoten; minder bij hen die alleen een lagere opleiding hebben gehad, want met hen bleek veel meer een open gesprek over dit soort van onderwerpen mogelijk.

waardebeleving van de buitenkerkelijken

De bedoeling van het onderzoek naar de buitenkerkelijkheid is vooral ook geweest, de *eigen aard* van de buitenkerkelijkheid op te sporen, en niet alleen de buitenkerkelijke als opposant te bestuderen vanuit de kerk. Getracht is voortdurend het eigene op het spoor te komen, het zelfbeeld van de buitenkerkelijke, zijn systeem van levenswaarden. Gevraagd is naar de opvattingen over de taak en de plaats van de mens in de wereld en over de zin van het leven, met de bedoeling een peiling te verrichten naar het bestaan van bepaalde waarden die eventueel de functie vervulden van het opvullen van een leegte die na de ontwaarding van kerkelijkheid

[2] Een uitzondering hierop lijken de respondenten-categorieën van de kernkerkelijken.

en godsdienstigheid misschien zou blijken te bestaan. In dit verband had ook de vraag naar het eventueel bestaan van een gevoel van leegte of een gemis, dat de buitenkerkelijke misschien ondervond, zijn zin en betekenis. De vragen die de onderzoekers zochten te beantwoorden door middel van interpretatie en interpolatie waren dus: welke waarden hangt de buitenkerkelijke aan en: vervullen deze waarden misschien ook de rol van een functioneel substituut van kerkelijkheid en godsdienstigheid. Ik heb er al op gewezen, dat de aangevoerde argumenten ter verdediging of verklaring van het buitenkerkelijk zijn of buitenkerkelijk geworden zijn zeer stereotiep luiden. De argumenten voor het niet kunnen aanvaarden van bepaalde punten uit de kerkelijke leer, voorstelling van het hiernamaals, het dogma van de onbevlekte ontvangenis, blijken bovendien behalve stereotiep ook nog min of meer duidelijk klassegebonden en dus sociaal-psychologisch bepaald te zijn. Hetzelfde geldt, mutatis mutandis, voor de uitspraken over de waarden in het leven, de taak van de mens in het leven, en de zin van het leven in het algemeen. Alles in dezen is kleurloos, schijnt weinig echt doorvoeld of doordacht, klinkt meer als nagepraat van anderen. Voor het merendeel passen de uitspraken hierover in het geheel van wat hierover in onze samenleving in de conversatie gemeengoed is.
De onderzoekers hebben naar een bepaalde kwalificering gezocht en kwamen dan heel vaak terecht bij termen als 'geestelijke pasmunt', die in het dagelijks leven gangbaar is. Dooreengenomen luidden de uitspraken aangaande de taak van de mens in het leven: zo goed mogelijk voor anderen te zijn, zo goed mogelijk de belangen van het gezin behartigen, anderen geen schade doen, anderen geen pijn doen. Op vragen gericht op het verkrijgen van een inzicht in de opvatting van de buitenkerkelijke inzake de zin van het leven of de belangrijke waarden in het leven, werden evenmin antwoorden verkregen waaraan veel houvast mogelijk is. De onderzoekers hebben gemeend door middel van interpolatie van dit soort van antwoorden met de antwoorden die werden verkregen op de vragen naar vrijetijdsbesteding en eventuele hobby's aan het deelnemen aan verenigings- of organisatieleven tot de volgende samenvatting te mogen komen.
Van een functioneel substituut voor kerkelijkheid en godsdienstigheid is slechts sprake in zoverre, dat veel respondenten blijk gaven vervuld te zijn van de dagelijkse zorgen en genoegens van beroep of gezin, al of niet aangevuld met een hobby (kippen, kanaries, sport, muziek) in de vrije tijd als aanvulling daarop. Eigenlijk zou men dus moeten zeggen, dat bepaalde functionele substituten – waarbij men geneigd zou zijn te denken aan het verenigings- of organisatieleven of in ieder geval een of andere geestelijke bezigheid – behoudens een enkel uitzonderingsgeval schijnen te ontbreken.
Voor wie naar de eigen aard van de buitenkerkelijke zoekt, geen hoopvolle of verheugende conclusie.

stereotiepe antwoorden

Een groot deel van de respondenten gaf op bepaalde vragen zodanige eensluidende antwoorden, dat de onderzoekers hebben gemeend deze te mogen kwalificeren als stereotiep. Met stereotiep is hier bedoeld een uitspraak die in de maatschappelijke omgang min of meer geijkt is geworden. Het is het uitspreken van een mening die overeenkomt met de gemiddelde verwachtingen van de gemiddelde burger. Met die stereotiepe uitspraak conformeert men zich bewust, of onbewust, aan de gangbare mening, de openbare mening; men houdt zich door middel van het stereotiepe antwoord enigszins op het veilige terrein van de gangbaar veronderstelde opvattingen, men stelt zich als het ware veilig voor het hebben van een afwijkende persoonlijke mening, men heeft die misschien wel – en dat is zelfs waarschijnlijk maar dit onderzoek heeft ze niet aan het licht gebracht – maar men verschuilt zich achter de stereotiep en geeft zijn individualisme niet verder bloot dan men veronderstelt dat maatschap-

pelijk acceptabel is. Nu behoort het bestaan van stereotiepen in de samenleving te worden aanvaard als een normaal sociaal-psychologisch verschijnsel. De stereotiep is in het geestelijk bestaan van de mens in de samenleving in principe een even aanvaardbaar fenomeen als een opvatting die door zelfstandige individuele reflexie tot stand komt. Stereotype zowel als originele meningen behoren tot de geestelijke sociale realiteit. De stereotiep kan daarbij het uitgangspunt vormen voor later zelfstandig denken, hoezeer ook het gevaar voorhanden is van het er in vast groeien, het er zich op fixeren, want naar zijn aard leidt de stereotiep een taaier bestaan dan de mening op grond van zelfstandige reflexie, die naar zijn aard meer flexibel is. De constatering dat veel van de uiteenzettingen van de respondenten met betrekking tot hun buitenkerkelijk zijn of buitenkerkelijk geworden zijn worden gegeven met de aplomb alsof zij de vrucht zijn van zelfstandig denken, maar bij nader inzien door de onderzoekers konden worden teruggebracht tot algemeen gangbare in min of meer gestandariseerde vorm bij de meerderheid van de buitenkerkelijke voorkomende reacties, bood intussen de mogelijkheid zich een belangrijk beter inzicht te verwerven in het ontkerkelijkingsproces als zodanig dan tot nu toe misschien mogelijk was. Indien al in enkele gevallen ontkerkelijking een resultaat blijkt van zelfstandige reflexie, in het merendeel der gevallen speelt de ontkerkelijking zich af in de sfeer – niet van het individueel psychische, maar van het sociaal psychische.

slotwoord

De ontkerkelijking is meer een sociaal dan een individueel proces. Zij speelt zich meer af in de sfeer van de openbare mening dan in de geest van de enkeling. De kerk als maatschappelijk instituut heeft goodwill verloren, omdat het haar 'public relations' een tijd lang heeft verwaarloosd.

Humanitas zal zich in zijn contact met cliënten moeten realiseren dat een beroep op individueel geestelijke reflexie waarschijnlijk minder zin heeft dan het opbouwen van goodwill, onder meer door het voeren van een public relation-policy die op een goede wijze inhaakt bij de geestelijke structuur van de buitenkerkelijke, hóé amorf die ons ook voorlopig nog moge toeschijnen.

samenvatting van de vraagstelling en discussie

Drs. P. Albarda (Amsterdam) gaat in op de vraag of de plaats van Humanitas in de Nederlandse samenleving straks mede zal worden bepaald door het in werking treden (op 1 januari 1965) van de Algemene Bijstandswet, die de Armenwet gaat vervangen. Hij noemt enkele nieuwe bepalingen die in de Bijstandswet voorkomen, en wijst op de 'uitdaging' die er voor Humanitas in zit: degenen die van B. en W. bijstand ontvangen ter voorziening in de kosten van het bestaan, zullen vrij zijn zich voor verdere (niet-materiële) hulp te wenden tot een organisatie voor maatschappelijk werk, naar eigen keuze en voorkeur.
Hoevelen zullen Humanitas kiezen?
Zal Humanitas hen werkelijk met raad en daad in hun problemen kunnen bijstaan?
Onze vereniging beschikt nog niet over het hele land over de mogelijkheden om als hulpverlenende instantie klaar te staan. Spreker beveelt vooral de besturen van de afdelingen aan, attent te zijn op de initiatieven die van gemeentewege of van andere zijde zullen worden genomen met betrekking tot het ten uitvoer brengen van de Bijstandswet, en spreekt zich uit voor een goed geregelde samenwerking van alle plaatselijk aanwezige organisaties voor maatschappelijk werk.

Mevrouw dra. I. Cohen-Wiener (Groningen) vraagt zich naar aanleiding van de beide inleidingen onder meer af: zit er niet een zeer negatieve kant aan het geschetste verschijnsel dat wij ons steeds minder gebonden gaan voelen door allerlei organisaties en groepsvormen, in deze zin, dat wij steeds minder het besef hebben ergens bij te horen en daardoor ook minder het besef dat andere mensen bij ons behoren. Op ons is dan veel minder een beroep mogelijk om te helpen, financieel of als vrijwilliger of hoe dan ook.
Het is niet in overeenstemming met de grondslag die Humanitas heeft voor het werk (artikel 2 statuten) als we de hulpverlening alleen aan de beroepskrachten zouden overlaten.
Deze beroepskrachten zijn onmisbaar voor een verantwoorde uitvoering van het moderne maatschappelijk werk, maar daarnaast moeten wij leden van de vereniging als buren, als medeburgers, naast onze medemens staan. Anders treedt een proces van verkilling op in de hulpverlening en in onze hele samenleving.
Als het besef van medeverantwoordelijkheid voor het lot van de ander meer en meer in onze vereniging levend wordt, dan voorkomt dat – naar vermogen – dat deze verkilling ons hele maatschappelijk leven onmogelijk gaat maken. We doen dan in fundamentele zin preventief maatschappelijk werk.
Spreekster besluit aldus: Humanitas moet de organisatie zijn voor alle mensen die dit ideaal willen verwezenlijken, ongeacht of ze lid zijn van een kerk of een bepaald geloof zijn toegedaan of helemaal geen geloof hebben of lid zijn van het Humanistisch Verbond. Humanitas moet al deze mensen bundelen en hen op een verantwoorde wijze, d.w.z. in samenwerking met deskundige beroepskrachten, de kans geven om zich zelf (en via hen de maatschappij) geheel opnieuw een belangrijke waarde van het menselijk leven te laten beleven.

Dr. C. de Galan (Middelburg) gaat eerst in op het betoog van prof. Ten Have, waar gesteld wordt: Humanitas is niet neutraal, Humanitas is meer algemeen dan bijzonder,

en ook meer bijzonder dan algemeen. De heer De Galan 'vertaalt' de definitie van de organisatievormen van prof. Ten Have als volgt: 'neutraal' is nul vertegenwoordigde levensbeschouwingen, 'bijzonder' is één vertegenwoordigde levensbeschouwing, 'algemeen' is méér vertegenwoordigde levensbeschouwingen.
De heer De Galan concludeert dat Humanitas dan niet 'bijzonder' en niet 'algemeen' is, en zich dus het best 'neutraal' kan noemen. Prof. Ten Have heeft ook gezegd: het levensbeschouwelijk kader kan gevoegelijk achterwege blijven in het maatschappelijk werk in engere zin. Humanitas biede dus hulp in neutrale zin (naast de neutrale financiële bijstand van de overheid) aan diegenen die geen binding zoeken met de levensbeschouwelijke groepen in onze samenleving, of die om andere reden in neutrale sfeer hulp willen aanvaarden.
Naar aanleiding van de voordracht van de heer Van Wieringen merkt hij op dat het onderzoek de buitenkerkelijke te veel bekeken kan hebben vanuit kerkelijk gezichtspunt, als een soort 'afwijking van het normale'. Met evenveel recht had uitgegaan kunnen worden van de buitenkerkelijkheid als de in onze samenleving normale toestand. Dan komen alle soms wat denigreerende conclusies van het onderzoek in een ander licht te staan, b.v. wat gezegd werd over de 'stereotype uitlatingen' van de buitenkerkelijken over kerk en godsdienst. Omgekeerd zullen de kerkelijken zich ongetwijfeld even stereotiep uitlaten over de buitenkerkelijkheid! Dat is een algemeen verschijnsel als je de mensen vraagt iets te zeggen over onderwerpen waar ze niets van weten.

Drs. J. A. Launspach (Arnhem) vraagt zich naar aanleiding van het betoog van de heer Van Wieringen af of het onderzoek misschien een bepaalde groep van buitenkerkelijken heeft verwaarloosd: de kleine voorhoede van wel degelijk geïnteresseerden in levensvragen, die zich daar bewust rekenschap van geven, en nieuwe waarden trachten te vinden. Voorts vraagt hij of er ook sprake is van een vergelijkbare 'geloofsafval' uit de kringen van het Humanistisch Verbond en andere humanistische groeperingen.
Vervolgens vraagt de heer Launspach zich af of prof. Ten Have zijn beschouwing over 'vraag en aanbod' gebaseerd heeft op de in de economie gebruikelijke betekenis van deze termen. Hij meent dat er in het maatschappelijk werk niet in die zin kan worden gesproken van een 'aanbod' van hulpverlenende instanties tegenover een 'vraag' naar hulp en bijstand. We kunnen beter spreken van een 'behoefte' daaraan in de samenleving, en als we zouden kunnen blijven spreken van een 'vraag', dan moet het maatschappelijk werk daar geen aanbod maar een a n t w o o r d tegenover stellen.

Dr. P. Thoenes (Leiden) verheugt zich in de hier tot uiting komende samenwerking tussen wetenschap en praktijk. Maar die samenwerking is ook wel eens gevaarlijk. Het onderzoek waarover de heer Van Wieringen ons sprak heeft ons misschien te optimistische beeld van de buitenkerkelijke vergruisd. We mogen ons daardoor toch niet laten ontmoedigen. Prof. Ten Have heeft ons een zo systematisch categorieën-systeem geschetst, dat de praktijk er zijn beleidsproblemen en probleempjes soms niet meer in kan passen. Spreker zoekt in de inleidingen en de discussie naar een 'grote greep' op de problematiek. Voorbij de 'stereotype reacties' die de heer Van Wieringen naar voren bracht ziet hij dan een ontwikkeling in de grote samenleving waar we allen deel aan hebben en waarover we dus ook in dezelfde termen spreken. Een positieve kant van deze ontwikkeling is misschien dat steeds groter groepen in de samenleving zich niet meer onderwerpen aan dogmatisering, waardoor ze toleranter worden, met meer begrip en overleg tegenover de meningen van anderen staan, waardoor veel meer ruimte ontstaat voor eigen persoonlijkheidsontplooiing.
Ten tweede: er komen steeds meer bureaucratieën in onze samenleving, waardoor de bureaucratie als geheel steeds minder gezag over de enkeling krijgt. Het maatschap-

pelijk werk kan er bij winnen als er zich een minder formeel samenlevingsdenken ontwikkelt.
Humanitas kan profiteren van de juist in onze vereniging aanwezige kiemen van dit nieuwe levensbesef. Humanitas is in dit opzicht leniger dan organisaties die nog vastzitten aan allerlei dogmatische achtergronden.
Het maatschappelijk werk kenmerkt zich algemeen door een bijzonder zware apparaatsbouw. Het lijkt wel of iedere stap in de hulpverlening zeven maal van boven en van alle kanten bekeken en gecontroleerd wordt; een gevolg van de historische groei uit de armenzorg.
Humanitas moet er voor oppassen in deze historie niet mee te groeien, we moeten de ondeugden van oudere collega's niet overnemen, en alle aandacht besteden aan het directe veldwerk. Dat kan alleen door goed opgeleide veldwerkers van hoog deskundigheidsniveau, waardoor de behoefte aan een zwaar controlerend apparaat daar boven geringer wordt.

Drs. Van Wieringen zegt in zijn repliek dat hij ook graag door zou willen gaan met zoeken naar de achtergronden van de nu door de onderzoekers door middel van gesprekken verzamelde triviale uitingen omtrent kerkelijkheid en buitenkerkelijkheid.
Tot op zekere hoogte is hij het eens met de kritiek dat het onderzoek de buitenkerkelijke bij voorbaat gezien zou hebben als een uitzondering. Het onderzoekteam heeft zelf al geconstateerd te 'eclesiocentrisch' ingesteld te zijn. Dit kon moeilijk anders, alleen al de term 'buiten-kerkelijken' maakt het moeilijk een eigen aard van de bedoelde groepering te zoeken.
Wanneer het mogelijk zou zijn het verzamelde onderzoekmateriaal nog eens onder andere 'meetlatten' te leggen, zouden er misschien nog interessanter gegevens aan het licht komen.
De heer Van Wieringen herhaalt nog eens wat hij tevoren al zei: Een onderzoek is zelden helemaal waterdicht, en de resultaten van het hier besproken onderzoek moeten zeker enigermate gerelativeerd worden. Uit de discussie kwamen vele vragen naar voren die nader onderzoek zouden vergen.

Prof. Ten Have begint zijn repliek met een bevestiging dat het voor onderzoekers bijzonder moeilijk is een 'eigen gezicht' van de buitenkerkelijken te vinden. Toch is er wel iets positiefs van te zeggen, zoals al bleek uit de woorden van de heer Van Wieringen. 'Men moet goed zijn voor anderen', 'men moet een behoorlijk leven leiden' en dergelijke uitlatingen mogen dan vaag zijn, maar hier komt toch iets van positieve aard in naar voren.
De veronderstelling van de heer Thoenes, dat de buitenkerkelijken ook toleranter zijn in hun houding tegenover anderen, komt overeen met een voorlopige uitkomst van het onderzoek, waarbij de buitenkerkelijken toleranter blijken dan de kerkelijke groepen.
De opmerkingen van de heer De Galan vragen nog om een verduidelijking. We moeten onderscheiden: mensbeschouwing, levensbeschouwing, maatschappijbeschouwing en wereldbeschouwing.
Neutraal zou Humanitas genoemd kunnen worden vanuit levensbeschouwelijk, maatschappijbeschouwelijk en wereldbeschouwelijk gezichtspunt. Levensbeschouwing laat Humanitas buiten zijn beginselen, het laat ruimte voor vele opvattingen dienaangaande. Artikel 2 van de statuten komt niet in de politieke sfeer van een maatschappijbeschouwing, het geeft ook geen wereldbeschouwing. Het Humanistisch Verbond doet dit wel. Er staat in de doelstelling van Humanitas wel een mensbeschouwing, daarin is Humanitas niet neutraal.
Hierin onderscheidt Humanitas zich van de waarlijk neutraal ingestelde overheid, en

hierdoor wordt het door mevrouw Cohen gesignaleerde gevaar van 'verkilling' en verzakelijking vermeden.
Op een vraag, of het mogelijk zal zijn door middel van vragen aan de cliënt uit te maken bij welk orgaan voor maatschappelijk werk hij het best thuis zal zijn, antwoordt prof. Ten Have dat de huidige gesprekstechniek de maatschappelijk werker hiertoe zeker in staat stelt.

Mr. J. In 't Veld, de congresvoorzitter, dankt de inleiders en de deelnemers aan de discussie. Het is nu aan de vereniging en het bestuur om de geboden gezichtspunten te overdenken en te zien welke consequenties eruit getrokken kunnen worden voor de praktijk van het werk en eventueel de omschrijving van onze beginselen in de statuten.
Wat dat betreft mag geconcludeerd worden dat artikel 2 van de statuten in zijn formulering nog steeds algemeen aanvaardbaar is.
Met opzet is destijds in artikel 2 tot uitdrukking gebracht dat we ons deel voelen van die algemene humanistische stroming die op het ogenblik over de hele wereld een rol speelt.
De opvattingen zoals voor Humanitas geformuleerd beginnen hoe langer hoe meer ingang te vinden bij allerlei levensbeschouwelijke stromingen. Zo bezien doet Humanitas pionierswerk.
Verder heeft voor ons altijd voorop gestaan dat de mens die hulp behoeft zelf moet kunnen kiezen van wie hij die hulp wil aanvaarden. De praktijk wijst uit dat vele hulpzoekenden juist bij Humanitas de vertrouwensrelatie vinden die voor de hulpverlening zo belangrijk is.
Dit geldt waar het betreft onze plaats naast de gemeentelijke sociale diensten, het geldt voor de kinderbescherming, en op alle terreinen.
Het woord 'neutraal' leent zich in ons spraakgebruik niet meer om dit duidelijk te maken.
Naast onze doelstelling zoals geformuleerd in artikel 2, is er nog een ding van minstens even groot belang: kwaliteitswerk.
De heer Thoenes heeft gelijk waar hij pleit voor een niet te groot apparaat en hoog gekwalificeerd 'veldwerk'. Hiernaar hebben we in Humanitas altijd gestreefd. Ondanks voortdurend gebrek aan geldmiddelen is er toch een groei en vooruitgang.
Dat het er op aan komt met warme menselijkheid doeltreffende hulp te bieden is de beste les die we uit de besprekingen van vandaag kunnen trekken.

Naschrift van de redactie

Om der wille van de plaatsruimte moest veel uit het discussie-verslag worden verkort of weggelaten. Getracht is een zo volledig mogelijk beeld van de discussie te geven.
Het volledige (gestencilde) verslag van het openbaar gedeelte van het congres is op het Centraal Bureau van Humanitas verkrijgbaar.

P. ALBARDA